

KOSTEL SV. LEONARDA V MUŠOVĚ

PAVEL BORSKÝ, DAGMAR ČERNOUŠKOVÁ, LUBOMÍR J. KONEČNÝ

Počátek odborného zájmu o kostel sv. Leonarda v Mušově (okr. Břeclav) se datuje do roku 1977, kdy byl v souvislosti s budováním vodního díla Nové Mlýny zahájen záchranný archeologický a orientační stavebně historický průzkum památky. Hlubší zájem o stavbu podnítilo zjištění reziduí starší románské stavby, nálezy votivních předmětů a objev fragmentů gotické nástěnné výmalby interiéru. Archeologického průzkumu, který proběhl v letech 1977 - 1979, se ujalo Regionální muzeum v Mikulově.¹⁾ Uměleckohistorické a stavebně historické poznatky byly upřesňovány iniciativou katedry dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity (tehdy FF UJEP)²⁾ a Památkového ústavu v Brně (KSSPOP).³⁾ Bylo provedeno i restaurátorské ohledání a zhodnocení objevené výmalby interiéru, avšak dokumentace se na příslušných institucích nedochovala.

Podrobný stavebně historický průzkum, doplněný geologickým posudkem stavebního materiálu⁴⁾ byl proveden v roce 1996 při stavebnětechnickém zajištění značně zchátralého objektu, kdy došlo k transferu zbytků nástěnných maleb z východní stěny kněžiště. Před transferem byl zpracován orientační restaurátorský průzkum maleb i omítkových vrstev v celém kněžišti a na jeho východním průčelí. Kostel byl fotogrametricky zaměřen.

Obr. 1: Mušov, katastrální mapa z r. 1825 (MZA Brno).

DĚJINY MÍSTA A OKOLÍ VE STŘEDOVĚKU

Původ a nejstarší dějiny Mušova s jeho kostelem, o kterých historické prameny přímo nevypovídají, lze vyšetřit kritickou analýzou dostupných pramenů k širší oblasti Pálavských vrchů (Mikulovska), hydrograficky vymezené oblohou řeky Dyje. Husté osídlení této oblasti již od pravěku zřejmě souviselo se specifickými klimatickými a vegetačními podmínkami, které do značné míry podmiňovaly osídlení a promítly se i do kulturní sféry života obyvatelstva. Středověké sídliště a komunikační poměry zde byly ovlivněny významnými hydrografickými změnami, k nimž došlo v pokročilém 12. století. Jak doložily archeologické poznatky z jihomoravských slovanských a středověkých lokalit, podložené stratigrafií půdních profilů, docházelo teprve od této doby k nivelaci terénu intenzivními záplavami převrstvujícími mladohradištní kulturní vrstvy, které přispěly k zániku nížinných ústředí a sídlišť na dolním toku jihomoravských řek. Na Mikulovsku tato změna vodního režimu patrně způsobila trvalý vznik dnešního severního ramene Dyje po soutoku s Jihlavou a Svatkou, zatímco její hlavní tok probíhal původně úvalem mezi Novosedly a Lednicí, a tvořil tak v souladu s údajem Kosmy k roku 1082 i dalšími historickými prameny jižní hranici Moravy. Podle vodopisných údajů tzv. Fürstenbuchu se ještě ve 13. století Dyje rozdělovala v oblasti Novosedel, takže Mikulovsko tvořilo v porůční Dyje a jejich severních přítoků velký ostrov. Specifické

1) Viz J. Unger, Objev románské architektury v Mušově, Jižní Morava (dále JM) 15, 1979, s. 253n., též, Archeologický výzkum mušovského kostela, Malovaný kraj 16, 1980, s. 20, též, Archeologický výzkum románského kostela v Mušově, JM 17, 1981, 207n., též, Beendigung der Grabung der Kirche in Mušov, Přehled výzkumů (dále PV) AÚ ČSAV v Brně za rok 1979, Brno 1981, s. 56, J. Unger, M. Zemek, Z osudů nedávno zaniklého Mušova, JM 18, 1982, s. 103n. Naposled též J. Unger, Slovo archeologie k počátkům církevní architektury na jižní Moravě (okr. Břeclav), JM 28, 1992, s. 7n.

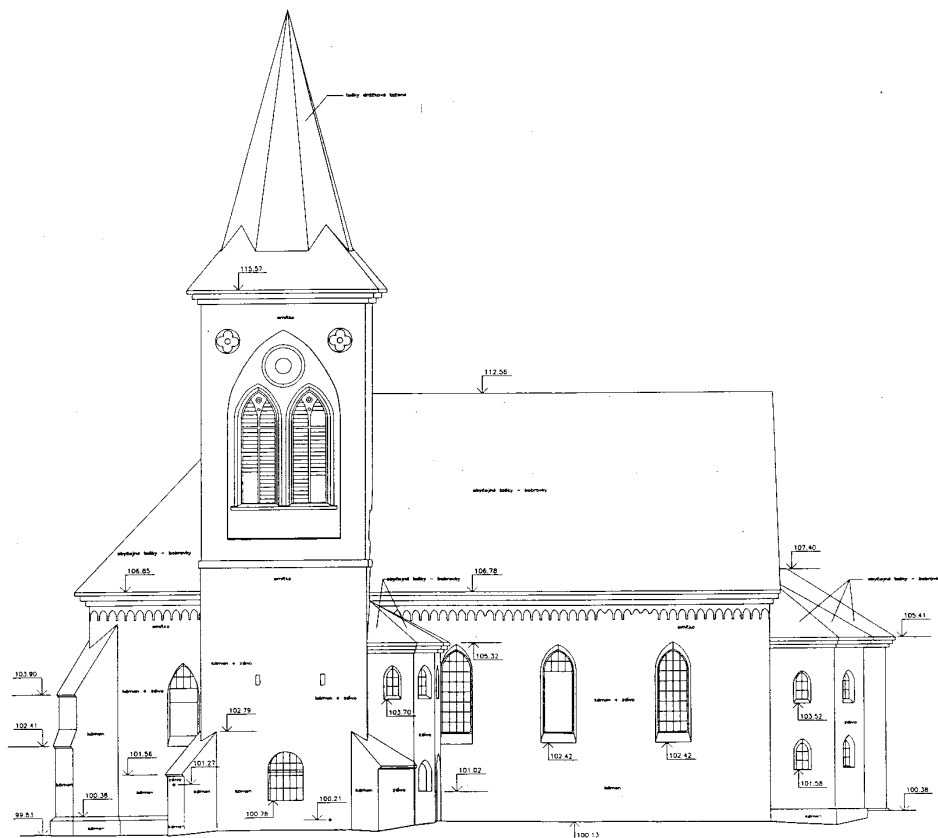
2) Y. Kosmanová, Kostel sv. Linhart v Mušově. Nepublikovaný rukopis seminární práce na katedře věd o umění. FF UJEP Brno 1980, též, Poznámky k románské stavební fázi mušovského kostela, Malovaný kraj 16, 1980, s. 20, L. Konečný, Z. Kudělka, Mušov (okr. Břeclav), kostel sv. Linhart. In: Výzkum románské architektury na Moravě II, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity (dále SPFFBU) F 25, 1981, s. 59.

3) L. Konečný, Mušov, kostel sv. Linhart a poznámky k dějinám Mikulovska. Nepublikovaný rukopis. KS SPOP Brno 1981.

4) Viz J. Dvořák, J. Unger, Horninový materiál a stavební postup románského a gotického kostela sv. Leonarda v Mušově (okr. Břeclav), Archeologické rozhledy (dále AR) 50, 1998, s. 619 - 631.

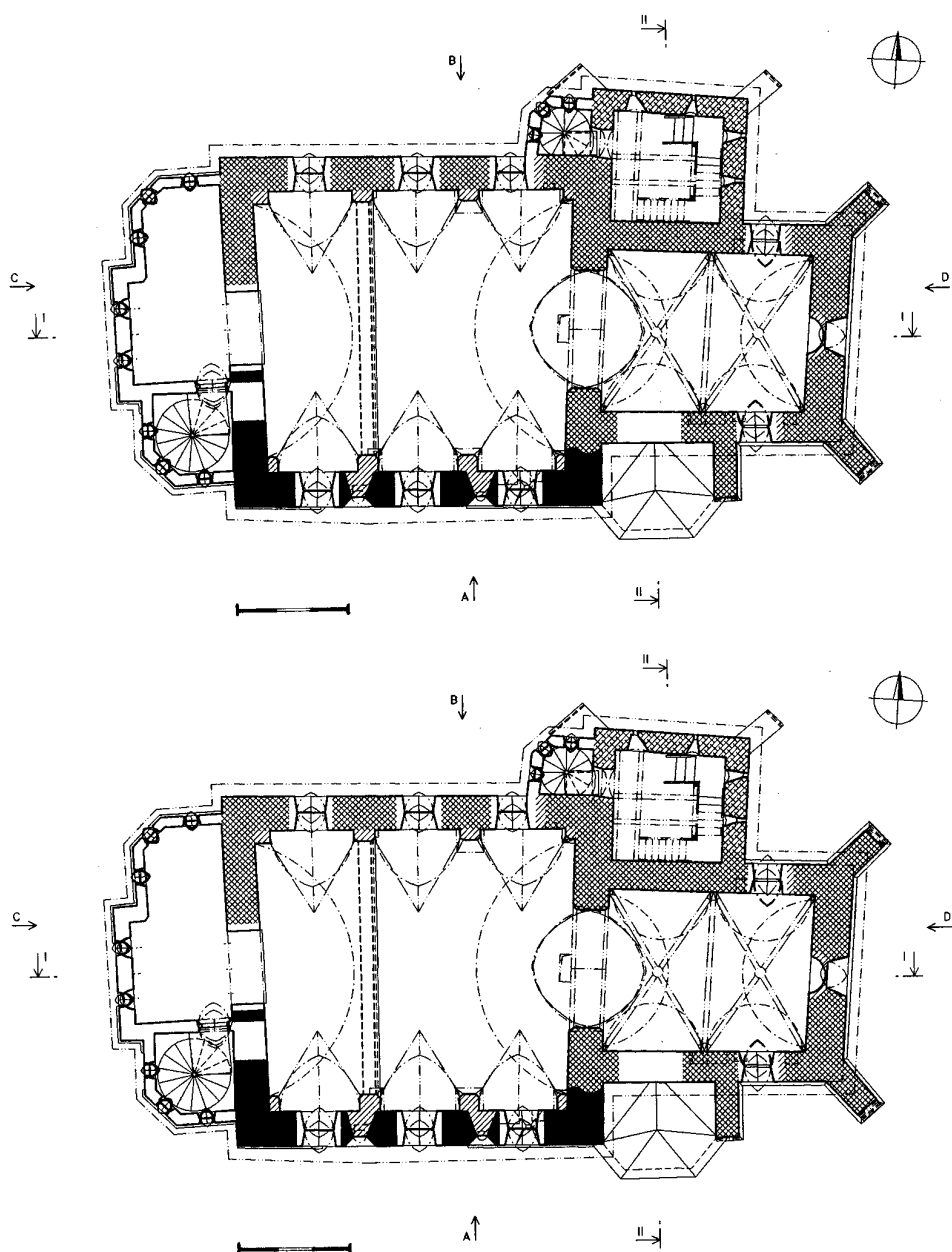
Mušovsko patřilo k území s nejvyššími průměrnými teplotami (9,3°C) a nejnižšími ročními srážkami (495 mm). Zdejší lužní půdy na aluviálních náplavách jsou jílovohlinité, minerálně bohaté, mají vysokou produkční schopnost, podmíněnou též vyšší hladinou spodní vody a záplavami. Bílé tekuté podložní písky a nedostatek zdrojů pitné vody se promítly do sídlištní topografie s charakteristickými místními názvy typu „am Sand“, „am weisen Sand“ a odvozeninami od základu „-brunn“. Významnou úlohu v nížinatých oblastech hrálo rybářství a dobytkařství (zejména chov koní), ve vyšších polohách vinařství. Životodárný význam kvalitních lokálních vodné vody a vodního živlu vůbec vedle jevující se ve vodních kulturních meckých kolonistů sv. Oldřicha, plavy přispívaly též k častému p dověkých osad. Německá kolon století byla jedním z nejvýznamn níků, přičemž u řady lokalit zůs meckého osídlení dosud neobjas tura zdejšího středověkého osidl činou brzké rozdrobenosti feuda lze pozorovat od 2. poloviny 13 dujícím.

22

Severojižní průběh pálavského pohoří i hlavní větve zemské stezky od Vídně přes Mikulov a Mušov rozdělovaly ve středověku dyjský oblouk na dvě poloviny. Patrně tvořily historickou východní hranici znojemského úředního knížectví v pokračování směru toku Jihlavy od jejího soutoku se Svatavou a ve 13. století současně též hranici mezi znojemským a brněnským arcibiskupstvím, jak ji v roce 1276 zachytila dislokace tehdejších farních svatyní.⁵⁾ Oblast západně od této hranice se stala zřejmě již od počátku 12. věku součástí majetkové enklávy rodu erbu dvou leknových lupenů s centrem rodu v Pulíně zaniklém u Drnholce, kterou získal výsluhou předák znojemského knížete a praotec rodu Pula. Páni z Pulína, později Drnholce, fundátoři kounického kláštera (1183), darovali klášteru patronáty svých románských kostelů v Mikulově, Dolních Dunajovicích, Zeši (Novosedlech), Pulíně a posléze i některé osady vzniklé na jejich panství domácí kolonizací, mezi ně též patřily Radměřice/Radmaritz, zaniklé v severozápadní části mušovského katastru. Po odstoupení Mikulova Liechtenštejnům roku 1249 bylo panství erbu dvou leknů redukováno na Drnholecko a po vymření rodu roku 1273 s ním opět disponoval zeměpán. Již před polovinou 13. století pobírala z kostelů na kolatuře kounického kláštera církevní desátky staroboleslavská kapitula, která si roku 1276 patrně v souvislosti s falzem své zakládací listiny činila nároky na desátky z farností založených ve znojenské části dyjského oblouku pány z Pulína (Drnholce) i pozdějšími kolonizátory. Svůj nárok z farních kostelů Uhřetice (Pasohlávek), Pulína, Dolních Dunajovic, Novosedel, Moschan (zaniklých

5) Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (dále CDB), V/2, č. 801.

Obr. 3: Mušov, kostel sv. Leonarda, půdorys kostela ve dvou řezových rovinách s vyznačením stavebního vývoje: černé zdivo románské, šikmo křížkované zdivo gotické (1. fáze), přerušované křížkované zdivo gotické (2. fáze), šrafované zdivo barokní, tečkované zdivo z r. 1802, novodobé úpravy nevyznačeny (zaměření IGM s.r.o. Brno).

u Jevišovky), Mušova, Újezdce (Dolních Věstonic) a Mikulova tehdy odprodala kounickému klášteři.

Bezprostředně na východě sousedil mušovský katastr se starou zeměpanskou oblastí při severním okraji dyjského oblouku, která byla teprve roku 1334 postoupena Liechtenštejnům jako panství tehdejšího hradu Děviček (Maidbergu) nad Pavlovem.⁶⁾ Nejstarším jádrem této enklávy bývalo staroslovanské hradiště situované jižně od dnešní obce Strachotín, jehož další osud byl po zániku v 10. století příznačný. Jednak bylo nahrazeno blízkým menším přemyslovským hradištěm, vymezeným mohutným valem v poloze Vysoká zahrada u Dolních Věstonic při strategickém přechodu Dyje, které se objevuje v písemných pramenech

11. - 12. věku pod názvem Strachotín, jednak přechodem širšího areálu velkomoravského hradiště do majetku církve, což bylo typické pro zaniklá staroslovanská ústředí, a konečně lokální kontinuitou staroslovanského tržního předhradí mezi dnešní osadou Strachotín - dědicem názvu lokality a Dolními Věstonicemi. Územní enkláva zaniklého hradiště se již v roce 1141 nacházela v majetku olomouckého biskupského kostela pod názvem „Dobratín allodium“.⁷⁾

Nedlouhá existence dobratinského újezdu (*circuitus Dobratín*) jako biskupského léna (?) zanechala však přece v topografii oblasti a v historických pramenech několik důležitých stop: českou osadu Újezdec (dnešní Dolní Věstonice), biskupský patronát kostela ve Strachotíně, jehož farář Tracht byl ještě v roce 1301 uveden v listině olomouckého biskupa Dětricha mezi biskupskými kaplany,⁸⁾ a řadu pomístních názvů. Značná část starého Dobratínka - Strachotínka postupně přešla zpět do zeměpanské držby, protože se objevuje před rokem 1334 jako příslušenství zeměpanského hradu Děviček (Maidbergu), situovaného na severním vrcholu Pálavy bezprostředně nad přemyslovským Strachotínem. Tento původně zeměpanský hrad z konce 13. století byl zřejmě přímým nástupcem přemyslovského Strachotína, jak na to ukazuje jejich vzájemný nomenklaturní vztah.⁹⁾

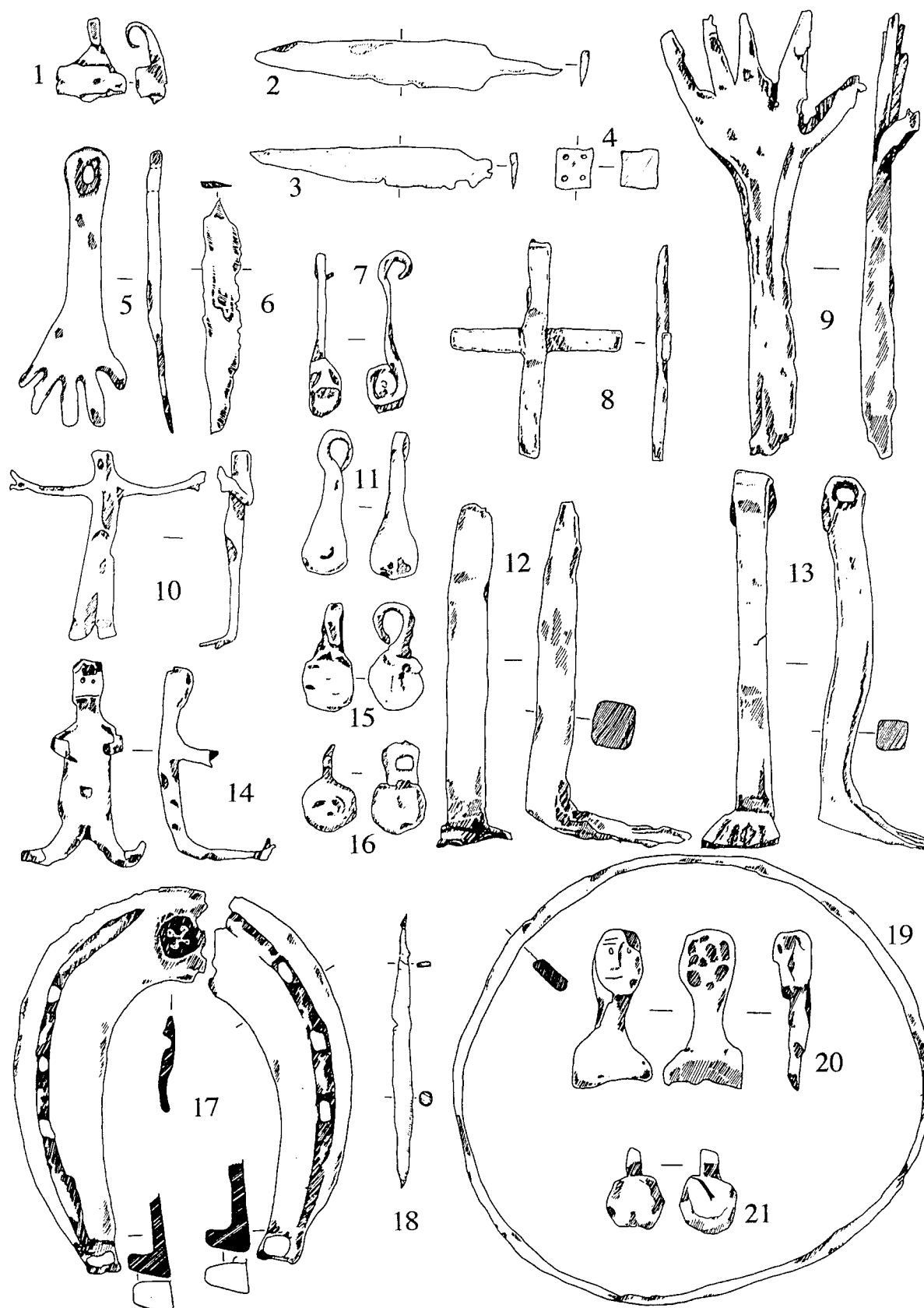
Nejvýznamnější podíl na osídlování oblasti dyjského oblouku ve 13. století, a to německými kolonisty, měl šlechtický rod Sirotků (Weisen) německého původu, který začal pronikat na Moravu z Rakous, zejména z oblasti Lávy od 20. let 13. věku. Příslušníci obou na Moravě činných větví rodu se psali „Orphanus“ nebo „Wehinger“ (z Vehingen). Siefrid III. Sirotek, objevující se jako první člen svého rodu na Moravě roku 1222, obdržel před svou smrtí (r. 1237 byl již nebožtíkem) od zeměpána Lednice s Bulhary, mezi nimiž založili Sirotky ve 13. století Nejdek se stejnojmenným hradem. Do služeb českého panovníka přešli Sirotky zřejmě jako bý-

7) CDB I, č. 115.

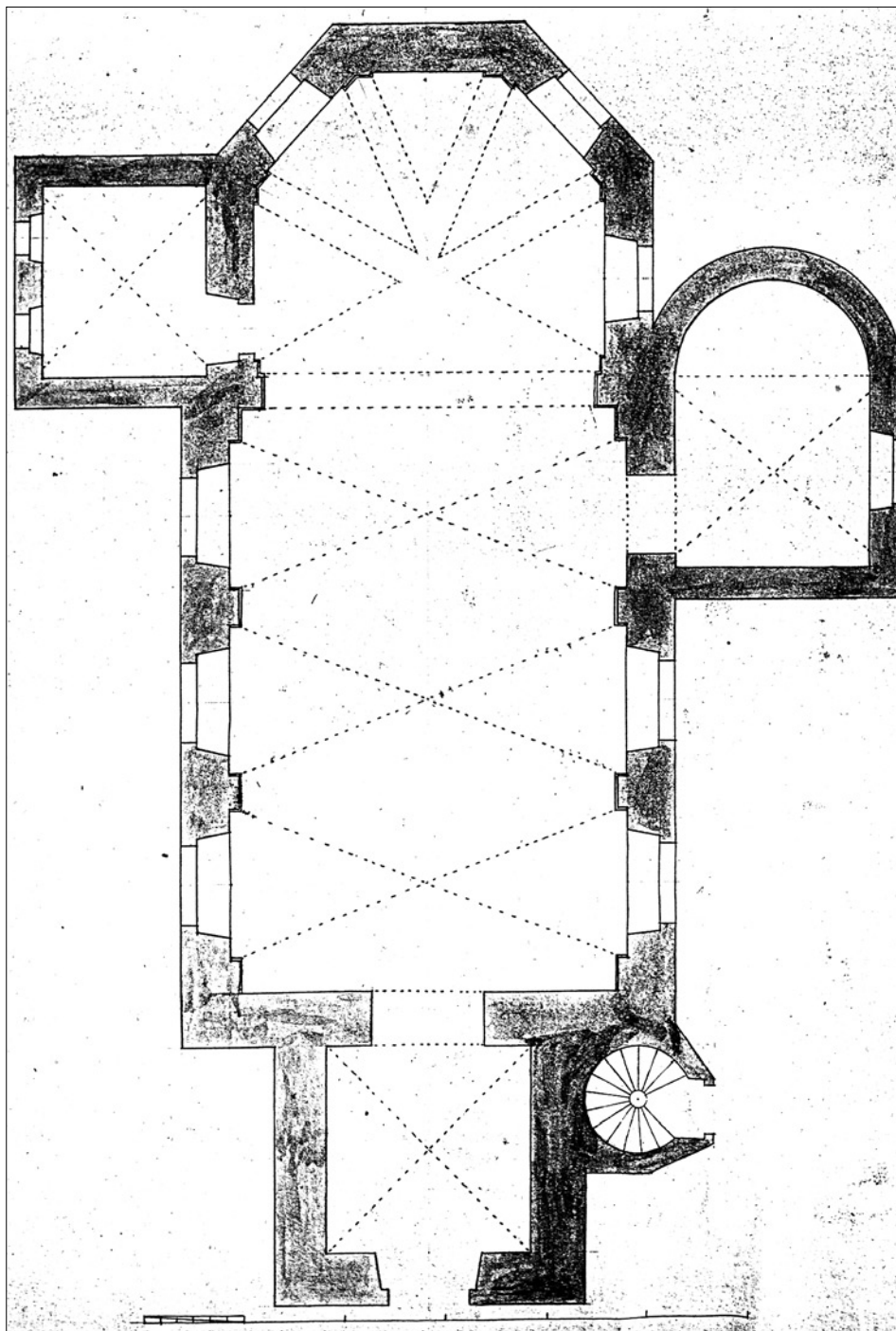
8) Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (dále CDM) V, č. 118.

9) Šlo o archaický, kultovní název Pálavských vrchů, přenesený na přílehlé staroslovanské ústředí. Indoevropský kořen „dei/e/u“ = jas/ný, div/ný, zázrak/čný znamenal nejen zázrak, avšak současně i strach (divý = děsný, strašný), tedy obě polaritiny jinakosti.

6) Viz J. Bistrický, F. Spurný, L. Václavěk, M. Zemek, Moravské a slezské listiny liechtenštejnského archivu ve Vaduzu 1173 - 1380. I. díl. Brno 1991, č. 62 (dále LA).

Obr. 4: Mušov, kostel sv. Leonarda, vybrané votivní předměty nalezené při archeologickém průzkumu kostela (podle J. Ungera): 1 - nepravidelný váleček s uzavřeným očkem, 2 - nůž s oboustranně odsazeným řapem, 3 - čepel nože s odlomeným řapem, 4 - kostka se stěnami označenými jedním až šesti dílky, 5 - plochý model lidské ruky, 6 - část čepele nožičku s oboustranně odsazeným řapem, 7 - pásek se svinutým silnějším koncem a druhým ohnutým, 8 - kříž z tyčinky obdélníkového průřezu, 9 - model ruky z prutu čtvercového průřezu, 10 - model lidské postavy s rozepjatými pažemi, 11 - kapkovitý tvar, jehož konec je svinut v očko, 12 - model nohy z prutu čtvercového průřezu, 13 - model nohy s odlomeným očkem, 14 - sedící postavička, 15 - nepravidelná kulička přecházející v uzavřené očko, 16 - kulička s plochým očkem, 17 - rozlomená podkova se značkou ve tvaru čtyřlístku, 18 - tyčinka kruhového průřezu přecházející v průřez obdélníkový, 19 - obruč z prutu obdélníkového průřezu, 20 - poprsí figurky, 21 - nepravidelná kulička s plochým odlomeným výčnělkem.

Obr. 5: Mušov, kostel sv. Leonarda, půdorys nerealizované přestavby kostela, nedat., asi pol. 18. století (MZA Brno).

valí správci sousedního léna řezenských biskupů v přilehlé oblasti jižně Lednice a zemské hraniční oblasti. K severnímu rameni dyjského toku na Drnholecko pronikli Sirotkci zřejmě též v důsledku příbuznosti s oběma tamějšími domácími rody erbů dvou a tří leken, přičemž asi sehrálo roli věno po sestře Viléma a Heřmana z Drnholce Markétě, která se stala manželkou Siefrida III.

Ve 20. a 30. letech 13. století organizovali Sirotkci na Drnholecku a při zdejších dyjském toku intenzivní kolonizační podnikání, k čemuž asi přispěla tehdejší dočasná konfiskace zdejšího rodového panství „Kouniců“.¹⁰⁾ V první

vlně tohoto velkolepého projektu německé kolonizace, který se jistě neobešel bez souhlasu a pověření zeměpána, došlo k lokaci poměrně husté sítě sídlišť německých kolonistů, která významně změnila strukturu staršího domácího osídlení. Osady nových kolonistů, vysazené podle německého práva, mívaly většinou vlastní farní kostely, jimž zpravidla náleželo farní věno ve formě svobodné držby lánu. Vznik nových pozdněrománských far, spojený s nejstarší vlnou německé kolonizace, měl mimo jiné za následek vznik listinných padělků kounického kláštera a staroboleslavské kapituly, které si činily nárok na církevní desátek a patronátní právo kostelů nově založených osad. K nejstarší vlně německé kolonizace je možno počítat vznik Novosedel, Drnholce (Dürnholz - dosídlení původní české osady), Urban (Vrbov - zanikla severně od Drnholce) a dvou vsí téměř stejného názvu Mušov. Všechny tyto osady byly vybaveny vlastními kostely.

Jižní z obou Mušovů (1237 Moscha/Mozoscha/Mozcerne, 1270 Musza, 1276 Moschan ve znojenském arcijáhensství) představovala rybářská osada, v níž podle listiny z roku 1237 příležitostně sídlili Sirotkci („cum domo“) a kterou lze lokalizovat analýzou historických pramenů k dyjskému toku v okolí dnešní Jevišovky, dříve Fröllersdorfu s kostelem sv. Kunhuty. Severní osada Mušov, zmiňovaná v historických pramenech až roku 1276 („Moschank“ v brněnském arcijáhensství), byla nepochybně osadou s pozdněrománským kostelem

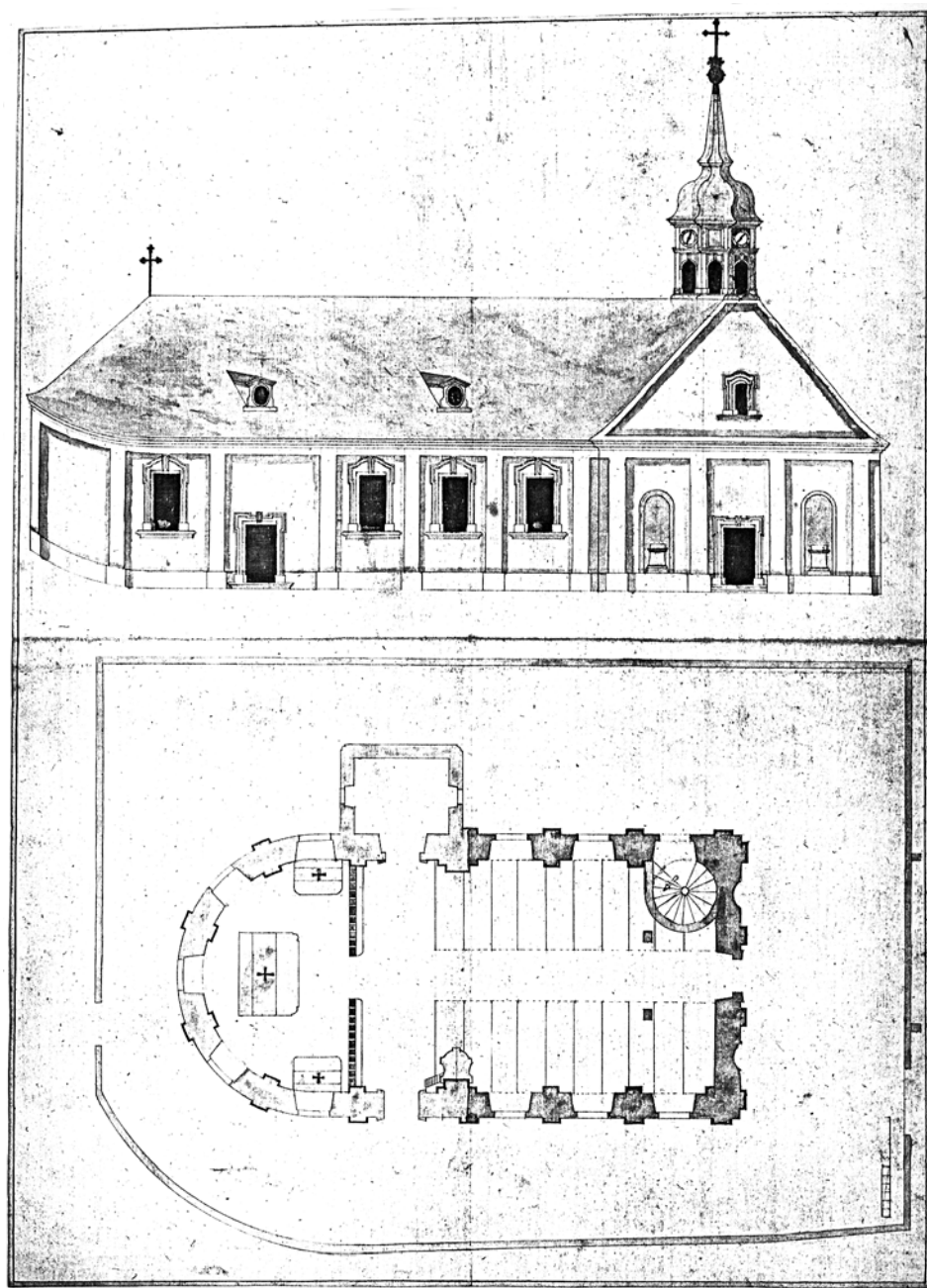
sv. Leonarda. Nejstarší vlna německé kolonizace zasáhla tedy celou západní část severního ramene dyjského toku až k soutoku Jihlavy a Svatky, a dosáhla tak až k hranici zeměpanského Strachotínska. Po vymření drnholecké větve Sirotků i rodu dvou leken v 70. letech 13. století obdrželi většinu fundací Sirotků na Drnholecku královským lénem rakouští Kueringové a po nich počátkem 14. století Vartenberkové. Jiné vsi přešly po Sirotcích do majetku erbu trojho leka, příznivců oslavanského kláštera.

Nejdecká větev Sirotků rozšířila koncem 13. století své panství o zeměpanské území v jižní části pálavských kopců, kde tehdy patrně Siefrid V. založil hrad Weisenstein, připomínaný roku 1305. Tehdy byl po smrti Siefrida V.,

10) CDB III, č. 166.

jímž vymřel celý rod Sirotků, testamentárně odkázán Siefridovu strýci Jindřichu z Liechtenštejna. Do roku 1322 Liechtenštejni rozšířili hradní panství Weissensteinu o další statky západně od Pálavy a stabilizovali je do věčného vlastnictví královským potvrzením z roku 1322.¹¹⁾ Tehdy k hradu příslušely Klentnice, Perná, Dunajovice, Břeží, Bavorsy, Bohumilice (zaniklé mezi Dunajovicemi a Mušovem), Mušov (Muscha) a Sedlec (Foydsprunn). Předchozí podíl Sirotků na kolonizaci tohoto panství není z pramenů znám. Liechtenštejni tak rozšířili své původní panství v Mikulově, propůjčené jim roku 1249 jako korunnní a později dědičné léno podle německého práva, do souvislé územní enklávy v celé střední a jihovýchodní části dyjského obvodu. V roce 1334 k tomuto území královským obdarováním ještě přibýlo panství zeměpanského hradu Děviček jako dědičné léno,¹²⁾ doplněné roku 1380 o nejmladší zeměpanský hrad na Pálavě - Neuhaus s příslušnými statky.¹³⁾ Na základě rekonstrukce dějin osídlení lze vznik Mušova s farním kostelem sv. Leonarda klást do souvislosti s počátky německé kolonizace ve 20. až 30. letech 13. století, iniciované se souhlasem zeměpána drnholeckými Sirotky. Toto kolonizační podnikání zasáhlo západní oblast dyjského ramene až k soutoku s Jihlavou k obvodu starého zeměpanského a později církevního Strachotínska. Ves Mušov byla tedy vysazena na emfyteutickém právu. Nejstarší písemná zmínka o Mušově se činí až v listině z roku 1276, potvrzené roku 1288.¹⁴⁾ Roku 1276 prodala staroboleslavská kapitula svůj nárok na zdejší církevní desátek kounickému klášteři, který uplatňoval právo na patronát zdejšího kostela v důsledku starší majetkové příslušnosti této oblasti rodu erbu dvojího lekna. Patronát svatyně pak také kounickému klášteři náležel, jak dokládají pozdější prameny.

Ves byla lokována v oblasti staršího domácího osídlení. Archeologicky bylo v mušovském katastru zjištěno již časně slovanské osídlení. Pět slovanských osad zde existovalo ve vzájemné vzdálenosti 0,5 - 1 km a dále zde bylo zjiš-

Obr. 6: Mušov, kostel sv. Leonarda, půdorys a nárys nerealizované přestavby kostela, nedat., asi pol. 18. století (MZA Brno).

těno mladohradištní pohřebiště. Staroslovanská sídlištní kontinuita ostatně v zázemí strachotínského hradiště nepřekvapuje. Předkolonizačního původu byly zřejmě i české středověké osady zaniklé na mušovském katastru, které se nacházely ve 14. století v majetku kounického klášteře, stejně jako Dolní Dunajovice, a byly spravovány klášterními many. Radměřice, zmiňované ještě roku 1414, vedly již v polovině 14. věku spor o hranice s Mušovem.¹⁵⁾ Dále šlo o Bohumělice/Pachmalitz.

Německá nomenklatura obou Mušovů poukazuje na jejich rybářský charakter doložený i dalšími prameny.¹⁶⁾ Název Mušova (roku 1332 Muschau, ještě počátkem 20. sto-

11) LA č. 60.

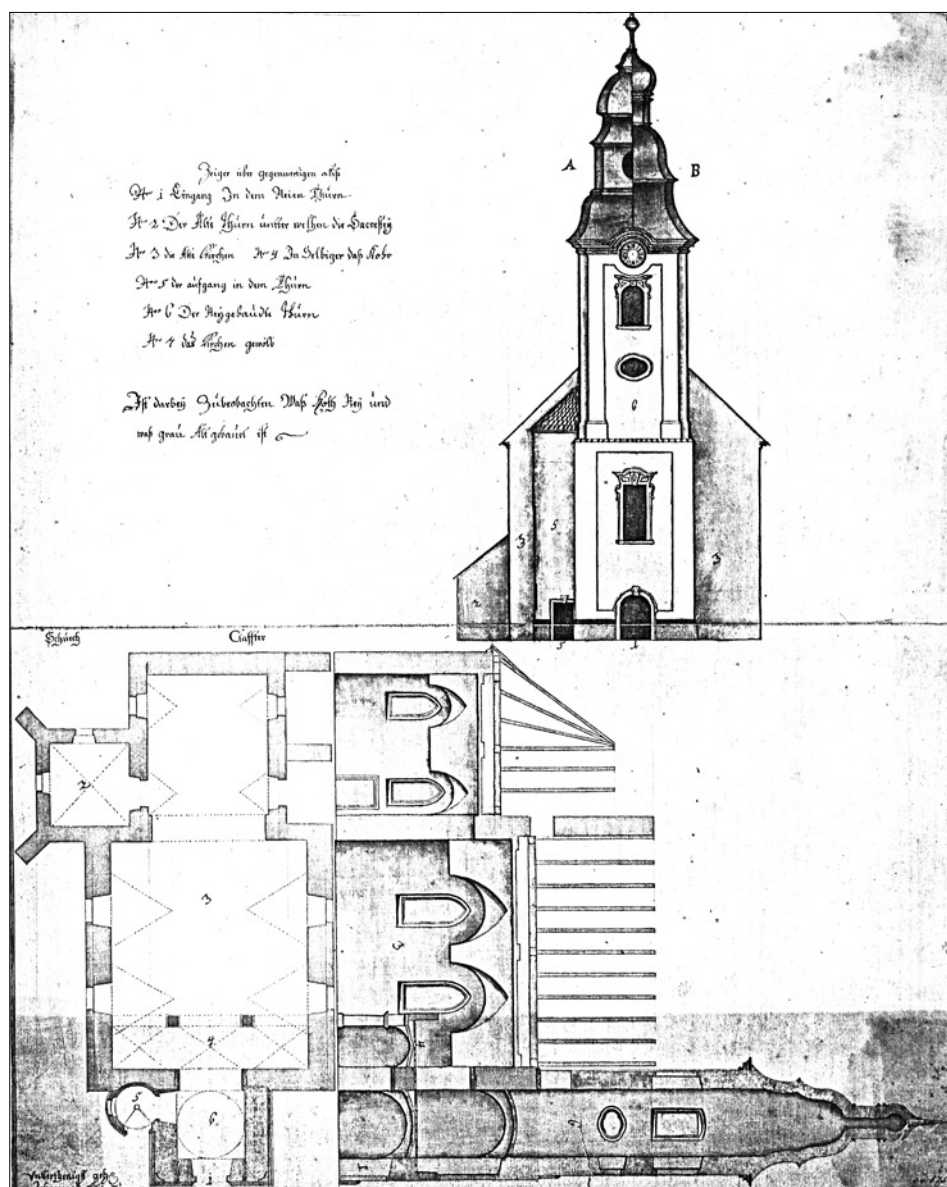
12) LA č. 62.

13) LA č. 132.

14) CDB V/2, č. 801 a CDM IV, č. 268.

15) LA č. 74, r. 1349.

16) Založení obou stejnojmenných osad německých kolonistů nepřekvapuje, srovnáme-li nomenklaturně obdobné dvojice osad z období domácí kolonizace (např. Dunajovice, Mikulovice, Pavlov, Vrbovice atd.).

Obr. 7: Mušov, kostel sv. Leonarda, neuskutečněný návrh na výstavbu západní věže z r. 1759, sign. Johannes Rábl (MZA Brno).

letí „Muscha“, „Muschling“) nebyl totiž odvozen, jak se dosud předpokládalo, od osobního jména Moš, od mostu („moščené“, Mošany), od mušika - vepře (mušena, muška - služební osada pro chov vepřů), popř. ani od německého „die Muschel“ (škeble, lastura, mlž - srov. zaniklou středověkou osadu Muschil, Muschen a potok Muschelbach na Osoblažsku nebo pomístní jméno „Na mušlově“ jihovýchodně od Mikulova), nýbrž s největší pravděpodobností od německého „die Masche“, a to buď ve významu topickém (zákrut, klička, uzel řeky, srov. germ. „musia“ = bažinatá voda), či ještě spíše věcném: pletivo, rybářské síť, sak na ryby (srov. mochati = plésti, bavor. Mosche, čes. mošna).

Situování Mušova na dálkové zemské komunikaci při přechodu ramene Dyje dlouhým mostem jihovýchodně od obce (dobyččí stezka, roku 1414 zemské solné a koňské mýto) u soutoku tří řek, obklopeným vodními rameny a třemi rybníky, podmínilo urbanistickou osnovu osady jako typické kolonizační lánové vsi v podobě silniční návěsovky se záhumenicovými plužinami a s oválovitě rozšířeným tržním prostorem průjezdní návsi vymezené na obou koncích

uzavíratelnými branami zmiňovanými k roku 1414. Na katastrální mapě z roku 1825 je patrné neorganické začlenění kostela v jižní části návsi s farou a přílehlou zástavbou, která je zřejmě reliktem někdejší obvodové zástavby kolem svatyně.

Obyvatelstvo bývalo německé a živilo se převážně rybolovem, chovem dobytka a zejména koní. V roce 1362 bylo v Mušově 12 lánů a 13 čtvrtlánů, tj. celkem asi 25 usedlostí a přibližně 150 obyvatel.¹⁷⁾ Příjmy osady plynuly také ze zemského mýta a soudu (iudicium). V roce 1414 zde bylo 41 usedlostí a přibližně 300 obyvatel. Kromě tří mlýnů na Dyji a Jihlavě bývalo při severním rameni dyjského toku v trati Taborgraben středověké sídlo s kamennou stavbou, opevněné příkopem a valem. Bylo situováno ve vzdálenosti 350 m západně od kostela na ploše 2 520 m². Je datováno archeologickými nálezy do období 14. - 15. století a později bylo zřejmě využíváno jako refugium. V roce 1570 byl Mušov povýšen na městečko s trhem v den patrona kostela sv. Leonarda 6. listopadu, jehož patronium, příznačné pro bavorské a rakouské Podunají, je rovněž dokladem německé kolonizace.¹⁸⁾

POPIS OBJEKTU

Bývalý mušovský farní kostel sv. Leonarda stojí na ostrově

uprostřed vodní nádrže Nové Mlýny II, při jejíž výstavbě vesnice Mušov zanikla.

Orientovaná stavba sestává z obdélné lodi a pravoúhle uzavřeného presbytáře s opěráky. K jižní straně kněžiště mezi opěrákem a nárožím lodi přiléhá trojboká plochostropá předsíň krytá zvalbenou stříškou. Při severní straně se nachází patrová hranolová věž se sakristií v klenutém podvěží, podepřená dvěma nakoso postavenými opěráky při nárožích. Vyšší zvonicevé patro věže je přístupné od západu

17) CDM IX, č. 297.

18) K historii Mikulovska ve středověku souhrnně srov. B. Bretholz, Das Urbar der Liechtensteinischen Herrschaften aus dem Jahre 1414, Sudetendeutsche Geschichtsquellen, Bd. III, Reichenberg und Komotau 1930, K. Černohorský, K problematice Dolních Věstonic v raném středověku, Časopis Moravského musea 1, 1965, s. 63n., A. M. Drabek, Die Waisen. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 74, 1966, s. 292n., též, Eine Adelsfamilie in Niederösterreich und Mähren an der Schwelle vom Hoch- zum Spätmittelalter. In: Jižní Morava - brána a most. I. mikulovské sympozium. Mikulov 1969, s. 41n., S. Dušková, K listině dolnokounického kláštera. In: Velká Morava a feudální společnost v 9. - 13. století se zřetelem k jižní Moravě. IV. mikulovská sympozia. Praha 1973, s. 278n., J. Eliáš,

vnějším točitým schodištěm se zvalbenou stříškou. Schodiště osvětlují hrotitě zaklenutá okénka. Fasády zvonicevého patra věže, odděleného kordonovou římsou, jsou členěny vpadlými poli ve tvaru širokých hrotitých oblouků, do nichž byla osazena sdružená lomená okna a kruhové ciferníky hodin. Ve cviklech po stranách jsou pod korunní římsou ve štučku provedeny čtyřlísty vepsané do kruhů. Věž je završena osmibokou jehlancovou střechou, pokrytou glazovanými taškami.

K západnímu průčelí lodi, završenému trojúhelným štítem s kruhovým oknem v ose, přiléhá v šířce průčelí patrová plochostropá předsíň s trojbokým přístavkem schodiště na kruchtu při jihozápadním nároží a polygonální přízemní prostorou křestní kaple při severozápadním nároží. Předsíň kryje pultová, nad oběma přístavky zvalbená střecha. Loď osvětlují od severu i od jihu vždy tři novogotická hrotitá okna. V jižní zdi, vyzděné z kvádríkového zdiva a pocházející ze starší románské stavby, byl v 70. letech odkryt původní vstupní portál o vnější šířce 1,6 m a vnitřní světlosti 97 cm s dvojnásobně pravouhle odstupněným ostěním a půlkruhovým hladkým tympanonem. Na ostění sestávajícím z větších opracovaných kvádrů a zejména na ploše tympanonu ulpívaly fragmenty líček. V původní polychromii byl podle dokumentace z doby odkryvu v ose tympanonu malířsky vyjádřen červenými konturami a plošně načervenalým tónem rovnoramenný kříž, spočívající, jak se zdá, na dostředně stoupavých půbloučcích, které mohly vyjadřovat motiv duhového oblaku, z něhož vystupuje před křížem ze spodu vztyčená pravice s několika zřetelnými prsty. Na zeleně tónovaném pozadí za křížem probíhal ještě okrový půl-

kruhový pás. Malba červenou linkou, dochovaná zčásti na levém vnitřním ostění portálu a po obvodu tympanonu, náležela až druhé nejstarší líčce. Na levém ostění se ještě dnes jeví jako součást nejstarší omítkové úpravy, která překryla tři čtvercové pálené dlaždice s okosenými hranami o straně asi 17 cm, osazené nad sebou mezi kamenické články ostění nejspíše dodatečně, i když se úlomky neidentifikovatelných dlaždic nacházejí také v původní maltě spar vnějšího líc románského zdiva.

Po stranách portálu byla v osách odpovídajících přibližně třetinám délky stěny ve stejné výši osazena dvě půlkruhově uzavřená okna se sešikmenými špaletami, přičemž bankál východního okna byl v minulosti vybourán. Uprostřed zúžené hloubky špalety východního okna zůstal patrný žlábek pro uchycení okenního rámu, zatímco špaleta západního okna byla dodatečně zevnitř zúžena předplenťováním z úlomků dlaždic. Ve východní okenní ose jižního průčelí je nápadně nízko pod novogotickým oknem do románského zdiva prolomeno šterbinovité, široce špaletované okno ukončené bankálem novogotického okna, jehož špaleta navazuje na špaletu staršího spodního otvoru. Průčelí lodi i presbytáře završuje průběžná profilovaná korunní římsa se štukovým výsevem z hrotitých obloučků. Obvodové zdi lodi a kněžiště byly při novodobých úpravách a výměně krovu nadezděny cihlami. Sedlová střecha lodi s konstrukcí novodobého krovu, tvořeného stojatou stolicí, je ukončena východním trojúhelným štítem. Nižší sedlová střecha kněžiště je nad závěrem zvalbená.

Obě střechy jsou stejně jako střechy jižní a západní předsíně pokryty taškami bobrovkami. Obdélný zaklenutý

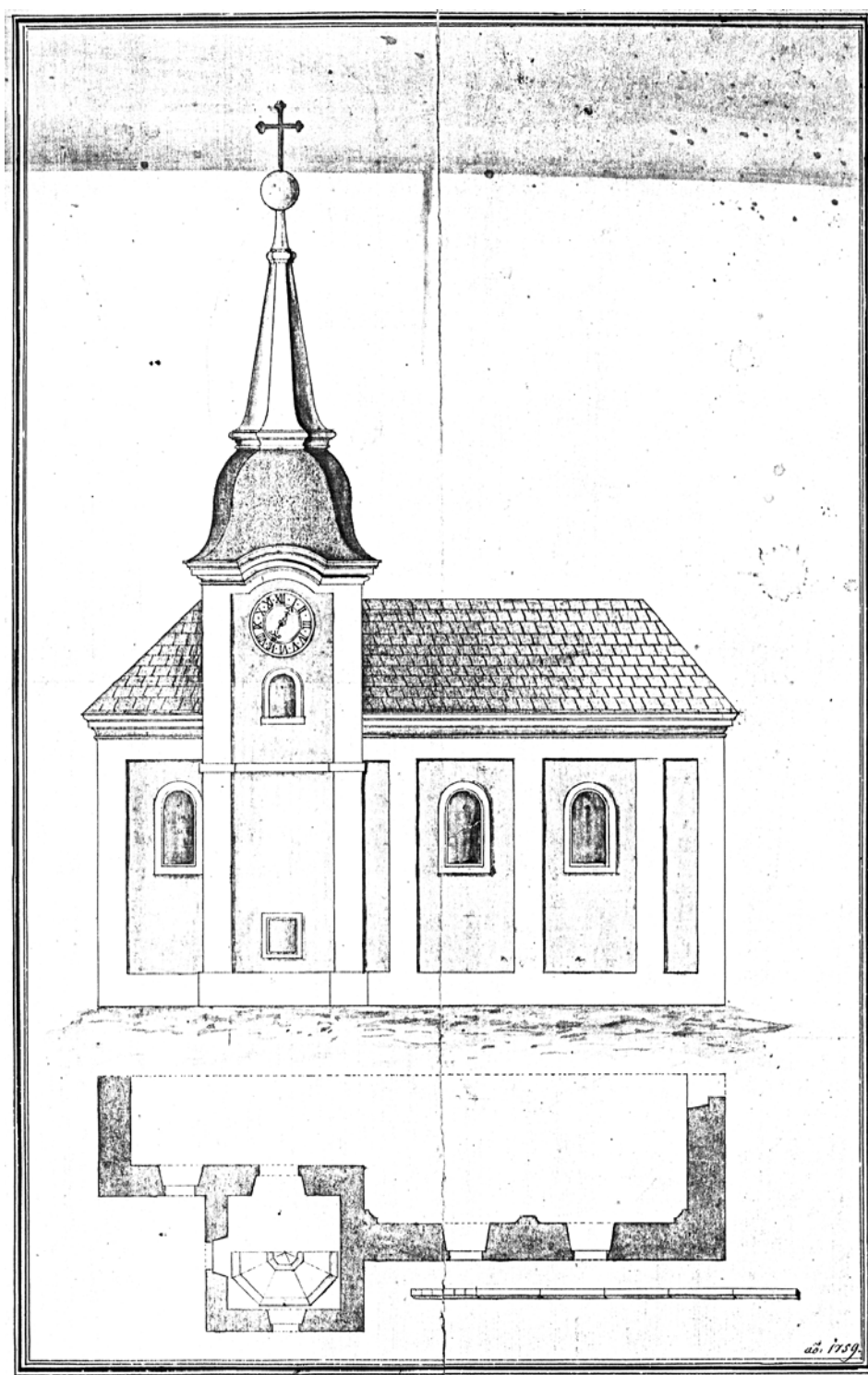
Pavlov - dějiny obce, hospodářský a stavební vývoj. SÚRPMO Praha 1969, P. Havlíček, J. Peška, K osídlení dun v soutokové oblasti Moravy s Dyjí, JM 28, 1992, s. 239n., práce L. Hosáka: Dějiny města a panství Břeclavě. Břeclav 1926, Dějiny Hustopečska do poloviny 14. století. Praha 1948, Mikulovsko. Vlastivědný sborník. Brno 1956, Středověká kolonizace Dyjsko-Svrateckého úvalu, Acta universitatis Palackianae Olomucensis, Historia 11, 1957, s. 111n., Kosudum statků staroboleslavské kapituly na Moravě, Vlastivědný věstník moravský (dále VVM) 17, 1965, s. 83n., L. Hosák, R. Srámek, Místní jména na Moravě a ve Slezsku II. Praha 1980, s. 106 - 107, Z. Charouz, Znovu k tzv. základaci listině kláštera dolnokounického. In: Vývoj obydlí, sídlišť a sídlištní struktury na jižní Moravě. XVI. mikulovská sympozia. Praha 1987, s. 181n., práce D. Jelínkové: Příspěvek zachraňovacích výzkumů AÚ ČSAV k poznání slovanského osídlení v oblasti horního zřez vodního díla Nové Mlýny. (Mušov a okolí). In: Mikulovská sympozia 78. VIII. mikulovské sympozium. Praha 1979, s. 46n., Obytné objekty s keramikou pražského typu na Moravě, AR 32, 1980, s. 413n., Třetí výzkumná sezóna slovanského pohřebiště v Mušově, PV AÚ ČSAV za rok 1982, Brno 1984, s. 38n., Archeologické lokality na katastru obce Mušov, JM 22, 1986, s. 227n., práce L. Konečného: K otázce římských tradic a povelkomoravské kontinuity staroslovanského ústředí. In: VIII. mikulovské sympozium. Praha 1979, s. 54n., Některé novější poznatky ke vztahu románských sakrálních a profánních objektů jižní Moravy, Archaeologia Historica (dále AH) 6, 1981, s. 239n., K otázce lokalizace Pulína. In: XVI. mikulovská sympozia. Praha 1987, s. 175n., K nejstarším dějinám Drnholecka, JM 24, 1988, s. 149n., E. Kordiovský, J. Unger, Přehled vývoje osídlení na území břeclavského okresu od příchodu Slovanů. In: XVI. mikulovská sympozia. Praha 1987, s. 89n., F. Křížek, Terra sigillata von Mušov, SPFFBU E 25, 1980, s. 125n., týž, Limitní paralipomena Mušov, Děvin, Staré Město. Dačice 1986, R. Kyčer, Hrad Děvičky na Pavlovských kopcích, VVM 12, 1957, s. 134n., D. Libal, F. Kašička, J. Eliáš, Dívčí hrady. SÚRPMO Praha 1979, D. Menclová, Děvičky. KSSPPOP Brno 1966, Z. Měřinský, Přehled dosavadního stavu výzkumu fortifikací 11. až počátku 16. století na Moravě a ve Slezsku (hradiska a hrady), AH 6, 1981, s. 147n., týž, Archeologický výzkum hradiště „Petrova louka“ u Strachotína, JM 17, 1981, s. 204n., Z. Měřinský a kol.: ad výzkum hradišť „Petrova louka“ u Strachotína, „Vysoká zahrada“ u Dolních Věstonic a ve Strachotíně, PV AÚ ČSAV za rok 1979 (Brno 1981, s. 41n.); za rok 1980 (Brno

1982, s. 32n.); za rok 1982 (Brno 1984, s. 40n.); za rok 1983 (Brno 1985, s. 47n.); za rok 1984 (Brno 1987, s. 42n.), . Měřinský, D. Jelínková, Archeologická topografie katastrálních území obcí v oblasti vodního díla Nové Mlýny, JM 21, 1985, s. 205n., V. Nekuda, Zaniklé osady na Moravě v období feudalismu. Brno 1961, V. Nekuda a kol., Břeclavsko. Brno 1969, R. Netopil, Podzemní vody v Mušovské bráně a v přilehlém území. In: Práce brněnské základny ČSAV, sešit 9, spis 309, roč. XXVI, 1954, s. 1n., J. Noháč, Břeclavský okres. Vlastivěda moravská. Brno 1911, práce B. Novotného: Průzkum areálu „Petrovy louky“ u Strachotína, PV AÚ ČSAV za rok 1960. Brno 1961, s. 97n., Výzkum velkomoravského hradiska Pohansko u Nejdku, Památky archeologické 54, 1963, s. 3n., Tajemství moravského Děvína, Petrovy louky a Vysoké zahrady, Malovaný kraj 10, 1974, s. 18n., Počátky raně středověkého osídlení v prostoru Mikulova na Moravě a jeho hradu, AH 2, 1977, s. 211n., K problematice způsobu výstavby opevnění nížinného hradiště Strachotína - Vysoké zahrady u Dolních Věstonic na Moravě, AH 7, 1982, s. 325n., J. Poulik, Nové slovanské výzkumy na Moravě. In: Vznik a počátky Slovanů I. Brno 1956, s. 255n., týž, Starí Moravané budují svůj stát. Gottwaldov 1960, V. Richter, I. Krsek, M. Stehlík, M. Zemek, Mikulov. Brno 1971, A. Schwetter, S. Kern, Der politische Bezirk Nikolsburg in historischer, statistischer und topographischer Beziehung I. Nikolsburg 1884, J. Tenora, Rozdíl statku Mikulovského r. 1590, Časopis Společnosti přátel starožitností (dále ČSPS) 40, 1932, s. 9n., A. Turek, Povýšení Dolních Věstonic na městečko, VVM 6, 1951, s. 61n., týž, Výsady fojta v Dolních Věstonicích počátkem 14. století, VVM 6, 1951, s. 160, J. Unger, R. Vermouzek, Valové opevnění u Mušova, JM 5, 1969, s. 55n., J. Unger, Sídliště z mladší a pozdní doby hradištní v katastru Pasohlávek, JM 20, 1984, s. 133n., I. Vávra (rec.), Mikulovsko, vlastivědný sborník o historii, geologii a květeně Mikulovska, Brno 1956, Dr. Lad. Hosák, Dějiny Mikulova a Mikulovska do konce 15. století, ČSPS 65, 1957, s. 186n., R. Vermouzek, Mikulovská cesta, JM 18, 1982, s. 86n., týž, Středověké komunikace na jižní Moravě. In: XVI. mikulovská sympozia. Praha 1987, s. 213n., týž, Dobytčí cesta, JM 28, 1992, s. 57n., J. Wisnar, Die Ortsnamen des Nikolsburger Bezirkes, Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 4, 1900, s. 121n., R. Wolkman, Geschichte-Buch der Hutterischen Brüder. Wien 1923, M. Zemek, Sirotkové na jižní Moravě ve 13. století. In: XVI. mikulovská sympozia. Praha 1987, s. 197n.

presbytář je podepřen dvěma nakoso postavenými opěráky při nárožích a jedním opěrákem postaveným kolmo přibližně v ose jižního průčelí. Protilehlý opěrák na severní straně zanikl ve východní zdi přistavěné hranolové věže a byl zjištěn archeologicky. Jednou odstupněné opěráky jsou provázané s lomovým zdívem kněžiště a překryté pulty. Na konci horní pultové stříšky severovýchodního opěráku se zachoval zbytek původní podžlabené kamenné římsy, na zbylých opěrácích je osazena profilace se dvěma oblounky, provedená ve štuku.

Presbytář včetně opěráků obíhá asi 50 cm vysoký okosený sokl, který nepokračuje na severní věž. V jižní zdi nad ním vyúsťuje odtokový kanálek lavaba z kněžiště. Kněžiště osvětluje dvojice protilehlých oken v jižní a severní zdi. Oba dva okenní otvory byly třikrát upravovány. Původní, vyšší, hrotitě zaklenutá okna byla vysunuta z osy klenbového pole směrem k východu. V další fázi byla nahrazena nižšími okny s půlkruhovým záklenkem s dosud patrným průběhem omítnuté a olíčené špalety ve vzdálenosti 25 cm na severní straně a 30 cm na straně jižní od dochované špalety okna původního. Špalety současných, opět hrotitých novogotických oken byly znovu posunuty západněji o 14 a 20 cm na jednotlivých stranách. Další, dnes zazděné gotické hrotité vysoké okno bylo prolomeno v ose presbytáře ve výšce 200 až 210 cm nad soklem. Ostění bylo profilováno širokým mělkým výžlabkem a kolem okna se dochovala bílá pasparta o šířce 20 cm. V záklenku okna jsou stopy po vylámané kružbě. Při barokních úpravách byl presbytář prosvětlen dalším oknem v jižní zdi. Zazděné termální okno o výšce 160 cm a šířce základny 150 cm s bíle olíčenou omítkou ostění, které bylo prolomeno 83 cm od jihovýchodního nároží lodi, se nachází v úrovni půdy jižní předsíně.

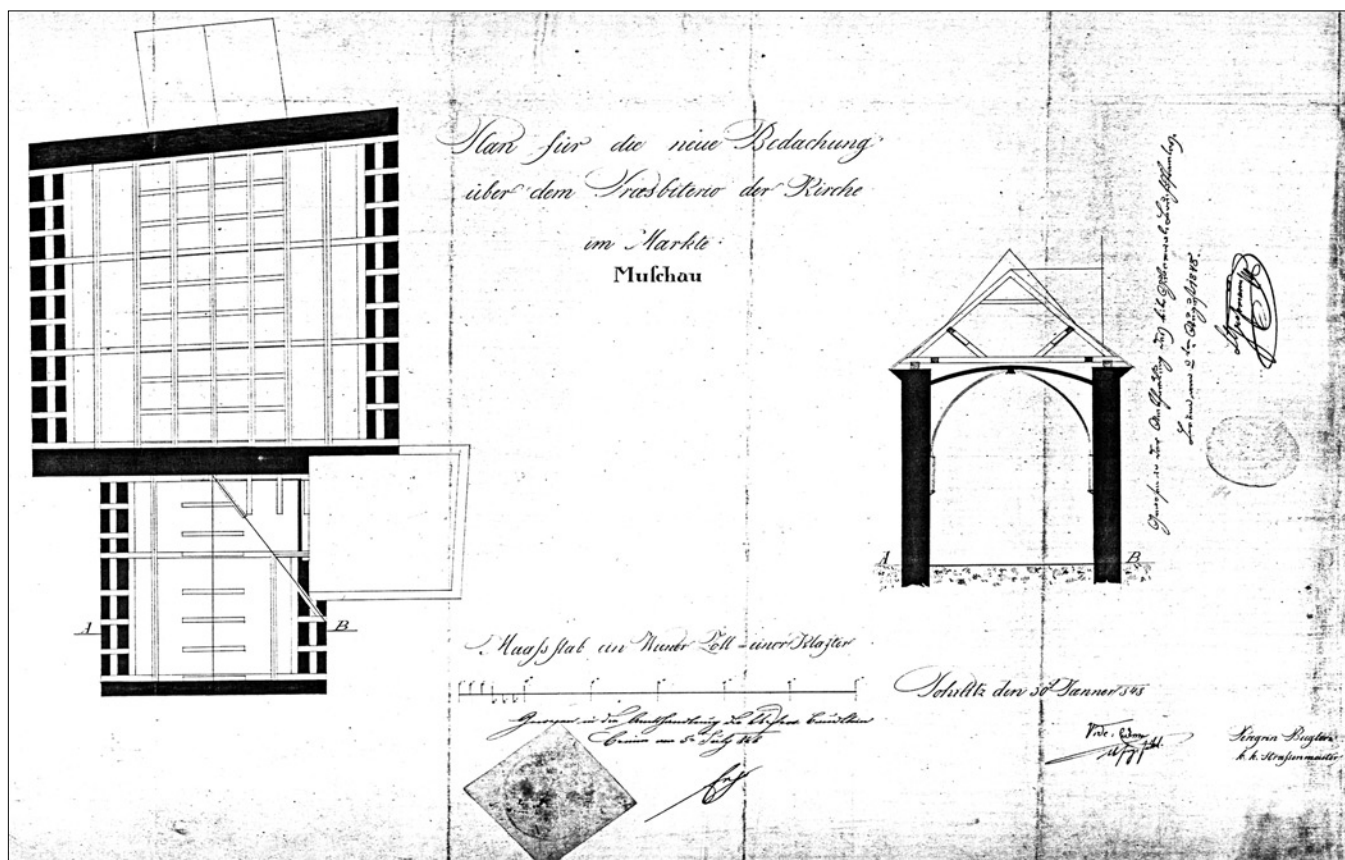
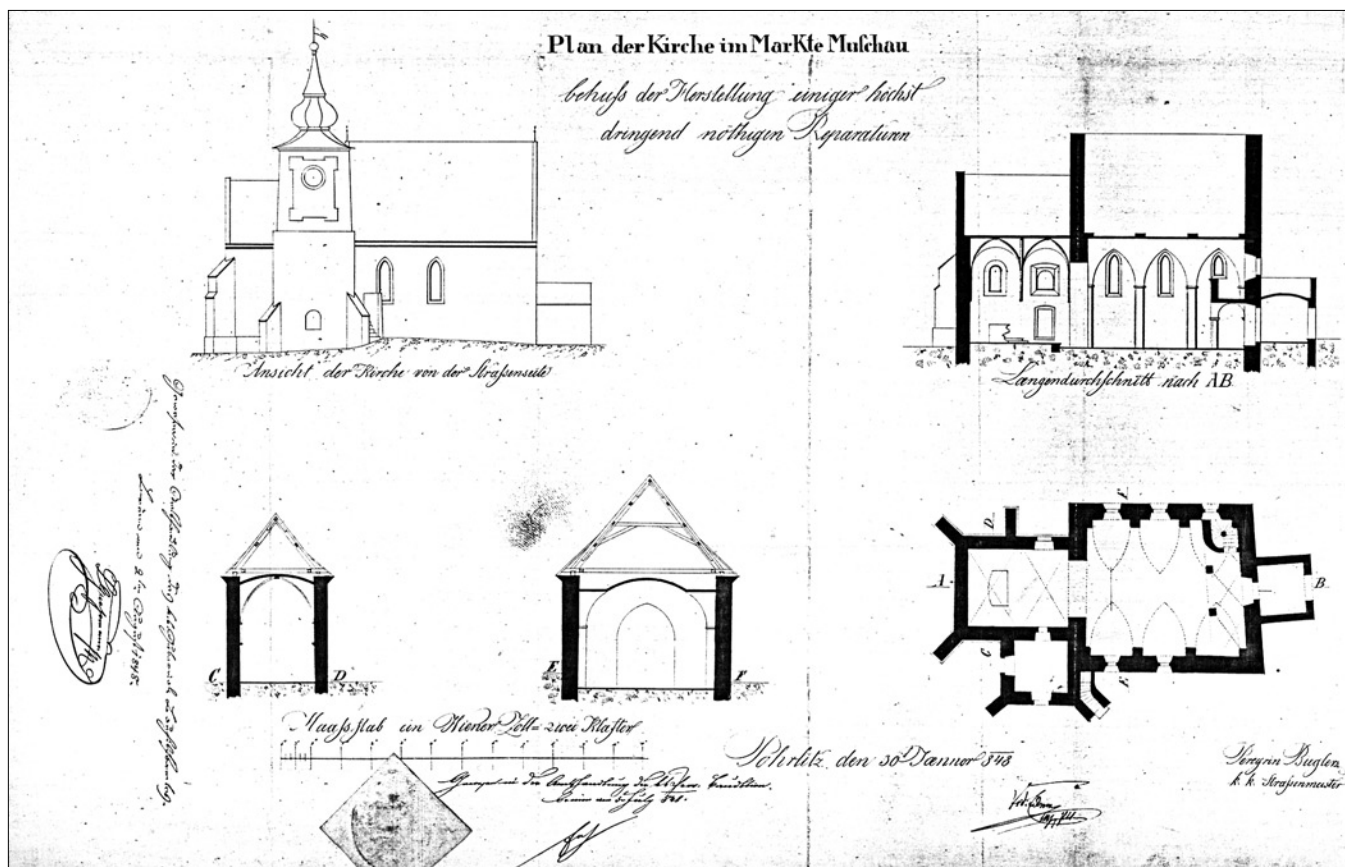
Novodobá otevřená předsíň je osvětlena dvěma hrotitými okny s kovovou mříží. Hrotitě zaklenutý průchod do presbytáře byl dodatečně upraven a dozděn cihlami o rozměrech 13 × 7 cm. Na zdech předsíně se v torzu dochovala výmalba okrem, na ostění průchodu do presbytáře je fragmentárně dochováno kvádrování provedené jednodu-

Obr. 8: Mušov, kostel sv. Leonarda, realizovaný plán přestavby kostela se severní věží z r. 1759 (MZA Brno).

chou linkou v barvě okru. Vstup s lomeným záklenkem do sakristie v podvěží v protilehlé severní zdi presbytáře je obezděný cihlami o rozměrech 13 × 7 cm. Podvěží je zaklenuto jedním polem křížové žebrové klenby s hladkým kruhovým svorníkem ve vrcholu. Žebra vybíhají 40 cm nad současnou betonovou podlahou. Ve spodní části jsou však ve všech koutech odsekána. V západní kápi klenby je otvor pro provaz zvonu.

Východně od vstupu je u podlahy druhotný, hrotitě zaklenutý výklenek o rozměrech 60 × 85 cm a hloubce 35 cm, obezděný cihlami o rozměrech 13 × 7 cm. V západní zdi

Obr. 9: Mušov, kostel sv. Leonarda, plán na opravu kostela a krovu ze 30. ledna 1848, sign. Peregrin Biegler (MZA Brno).

sakristie je po celé výšce prostory patrné armované severovýchodní nároží lodi. Severně od spáry se ve vzdálenosti 22 cm nachází ve výšce 35 cm nad podlahou pravoúhlý vý-

klenek o rozměrech 37 × 35 cm a hloubce 16 cm s částečně odtesaným šestihránným lavabem o straně 12 cm s odtokem. Výklenek je obezděn opracovanými kvádry.

Presbytář je zaklenut dvěma poli křížové žebrové klenby se svorníky s rotujícími vinnými listy na stopkách po obvodu a osmipaprscíty rozetkami ve středu. Šířka klenebních polí oddělených meziklenebním žebrem neodpovídá přesně rytmu opěráků presbytáře. Žebra jsou ostruhovitě podseknuta a polychromována. Nejstarší vrstvou polychromie se zdá být vínově červená barva. Na severní straně presbytáře vpravo od vstupu do sakristie se ve vzdálenosti 196 cm od severovýchodního kouta kněžiště a 133 cm nad současnou, rovněž betonovou podlahou nachází pravoúhlý výklenek sanktuáře se dvěma patrnými fázemi provedeními z odlišného kamene. Starší, větší orámování o rozměrech 63 × 68 cm a šířce 9 - 11 cm je provedeno z litotamniového vápence, menší vložený rám o rozměrech 27 × 37 cm je vytesán z nazelenalého silně vápnitého pískovce a profilován nevýrazným obloučkem s černou polychromií a pravoúhlým ústupkem. Na vnitřní straně tohoto rámu se zachovaly kovové závěsy mřížky nebo dvířek. Výklenek o hloubce 44 cm je uvnitř bíle vylíčen. Na východní straně presbytáře byla do zádíky gotického okna v ose vložena nika o výšce 240 cm. Po obou stranách okna se dochovaly fragmenty gotické figurální fresky vztahující se k patronu kostela. Pás pod oknem byl vyzdoben freskami se stylizovanou vegetabilní, geometrickou i figurální výzdobou, do nichž byly vyryty nápisy poutníků datované do poslední čtvrtiny 16. století.

Ve výšce 135 cm se v této zdi nacházejí dva čtvercové otvory o rozměrech 19 - 21 × 22 cm, vzdálené od severovýchodního kouta 30 cm a od jihovýchodního kouta 23 cm. Oba otvory procházejí celou šířkou zdi v úhlu asi 45°. V jižní zdi presbytáře je při jihovýchodním koutě ve výšce 36 cm nad podlahou pravoúhlý výklenek o hloubce 40 cm s ostěním z opracovaných kvádrů. Ve výklenku se nachází kruhové lavabo s odtokem patrným na vnějšku presbytáře. Západně se ve výšce 40 cm nad podlahou ve vzdálenosti 180 cm od jihovýchodního kouta nachází výklenek s hrotitým záklenkem o rozměrech 38 × 72 cm a hloubce 29 cm. Na výklenek přímo navazuje dodatečně vsazené gotické sedile o světlé šířce 105 cm a hloubce 28 cm s okoseným ostěním širokým 12 cm a vybíhajícím nahoře i dole zhoupnutými trojúhelníky výběhy. V nadpraží sedile o světlé výšce 130 cm byly osazeny slepé kružby s trojlísty s výraznými nosy. Na torzu kružeb jsou patrné stopy polychromie s vrstvami líček od černé přes bílou až po červenou barvu. Na západní ostění sedile bezprostředně navazuje cihlové ostění vstupu z jižní předsíně. Ve struktuře zdiva popisovaného úseku jižní zdi presbytáře se ve výšce 135 cm táhne pás o výšce 35 cm, vyzděný z větších kvádrů se širokými spárami. Pás směrem od jihovýchodního kouta kněžiště po ostění sedile mírně klesá a u sedile je ukončen pravoúhlým otvorem o rozměrech 19 × 15 cm a hloubce 90 cm vedeným šikmo směrem k jihovýchodu.

Presbytář odděluje od lodi oboustranně okosený triumfální oblouk s hrotitým záklenkem se zbytky malovaného vegetabilního ornamentu. Loď je zaklenuta široce valenou klenbou se třemi dvojicemi protilehlých trojbokých lunet se zaoblenými vrcholy. Lunety jsou vyneseny na okosených přízdebních pilířích s římsovými hlavicemi s jazykovými výběhy nad zalamujícím se prstencem. Hlavičky byly provedeny ve štuky. Kromě koutových pilířů při západním průčelí byly všechny pilíře přízdební k obvodovému zdem na spáru. Na

Obr. 10: Mušov, kostel sv. Leonarda v r. 1909 (repro z *Mittheilungen der k. k. Zentral Kommission*, III. Folge, Bd. VIII, Nr. 7, Wien 1909).

severní straně byly ve spáře mezi zdi a vloženou klenbou nalezeny na ličce obvodové zdi stopy červené, černé a syté oranžové barvy. Na klenbě se zachovala novověká výmalba a v lunetách medailony IHS s paprsky. Do západní části lodi je vložena kruchta vynesena na litinových sloupech s dekorativními hlavicemi.

Ve východní zdi lodi byl nad vrcholem triumfálního oblouku při sondáži v 70. letech nalezen pravoúhlý armovaný otvor o šířce 115 cm a zjištěné výšce 90 cm. Otvor je částečně ubourán, protože současný východní štít lodi je na půdě zasunut za líc triumfálního oblouku asi o 60 cm směrem k východu. Po stranách triumfálního oblouku byly ve výšce 150 - 155 cm od současné betonové podlahy lodi nalezeny fragmenty klenebních konzol. Z konzoly o rozměrech 21 × 40 cm při severním ostění triumfálního oblouku vybíhá otisk hrotitého klenebního čela o výšce ve vrcholu přibližně 255 - 260 cm. Na této nejlépe dochované konzole je zřetelný profil výběhu klínového prožlabeného žebra s bílou a vínově červenou polychromií. Další, avšak odtesané klenební konzoly se zachovaly v obvodových zdech lodi ve shodné vzdálenosti 167 cm od jihovýchodního a severovýchodního kouta lodi ve výšce 120 cm na jihu (o rozměrech 23 × 60 cm) a 150 cm na severu (o rozměrech 33 × 45 cm). V jižní zdi zůstala východně od konzoly v koutě lodi zachována část široce špaletovaného šterbinovitého gotického okna s bankálem ve výšce asi 130 cm nad podlahou, do jehož ostění bylo v horní části vloženo novogotické okno posunuté směrem k západu. Ve spodní části gotického okna

Obr. 11: Mušov, náves zaniklé obce s kostelem sv. Leonarda před r. 1953 (SÚPP Praha).

o světlosti pouhých 15 cm, které bylo dodatečně prolomeno v ponechané zdi románské stavby, jsou dochována kamenná ostění s pravouhlými ústupky pro dřevěný rám. Vnější špalety okna jsou vyzděny z drobných kamenů. Pod mírně skloněným bankálem se ve výšce 20 cm nad současnou podlahou nachází pravouhlý výklenek o rozměrech 39×42 cm a hloubce 35 cm. Vpravo od něj je v románském zdivu rovněž druhotně vybourán výklenek se segmentovým záklenkem o šířce 57 cm, výšce 60 cm a hloubce 40 cm, který je vymazán jemnou vápennou maltou. Zazdívka výklenku byla provedena z částečně opracovaných bloků z litotamniového vápence. Ve východní části severní zdi lodi byly postupně prolomeny tři okenní otvory. Sondou byl ověřen průběh spodní části špalety a nížko situovaného bankálu protilehlého, analogicky situovaného šterbinovitého okna, které bylo zazděno cihlami. Do horní části cihlové zazdívky bylo vloženo směrem k západu mírně posunutě vysoké hrotité okno zaklenuté těsně pod barokní klenbou. V cihlové zazdívce šterbinovitého okna je dobře patrný průběh jeho východní špalety a bankálu ve výšce asi 240 cm. Omítka špalety byla olíčena několika vrstvami našedlé a bílé líčky. Východně od této špalety je, na rozdíl od situace na jihu, zachován výběh záklenku šterbinovitého okna, které zasahovalo asi do poloviny výšky okna nad ním. V jeho úrovni bylo prolomeno třetí, novogotické okno posunuté dále k západu. Pod šterbinovitým oknem se nad podlahou shodně se situací na jižní straně opět nachází pravouhlý výklenek.

Vnitřní líc jižní zdi je do výšky asi 1,5 m vyzděn z menších kvádrů litotamniových vápenců. Střední část sahající až po bankál románského okna se skládá z deskovitých kvádrů o rozměrech 30×8 cm ze šedých, nevápnitých, primárně odlučných jílovců s černou povrchovou tenkou krustou. Z této horniny je vyskládán též vnitřní záklenek portálu. Od bankálu románského okna výše byla zeď postavena opět jen z kvádrů litotamniových vápenců. Portál byl nejpозději při vložení barokní klenby zazděn cihlami. V této době také zanikla dvě románská okna po stranách nad portálem. Zdivo západně od portálu je ze strany lodi značně nesourodé. Je vyzděno z druhotně užitých větších opracovaných kvádrů, lomového zdiva a cihel. Poměrně intaktní lomové zdivo severní obvodové zdi je tvořeno drobnými kameny. V západní zdi lodi zůstalo zachováno pravé, kvádry armované ostění asi metr širokého vstupu do

přízemí románské věže. Osa vstupu probíhala oproti ose lodi o něco jižněji, takže chodbička ústila do jihovýchodního kouta podvěží. Severně od současného hlavního vstupu do kostela je ve vzdálenosti 230 cm od severozápadního kouta předsíně zachováno levé ostění portálu s lomeným záklenkem a širokým okosem, pocházejícího z gotické fáze výstavby. Portál byl ze strany lodi osazen do široké, 205 cm vysoké a segmentem zaklenuté niky, z níž zůstalo zachováno severní ostění tvořené kvádry, a byl vysunut z osy lodi k severu. Současný hrotitě zaklenutý průchod ze západní novogotické předsíně vznikl úpravou pravouhlého vstupu snad barokního stáří.

V patře předsíně, přístupném po železném točitém schodišti v jižním polygonálním přístavku, se v úrovni stávající kruchty zachoval ve vzdálenosti 160 cm od jižní zdi lodi lícovaný vstup o šířce 120 cm do patra odbourané románské věže, související s tribunou nejstaršího kostela, která byla situována přibližně ve výšce stávající kruchty. Na lici románského zdiva nad průchodem je velmi dobře patrné podřezání spar kvádrkového zdiva. Původní uzavření chodby se nedochovalo. Těsně nad podlahou kruchty zůstal na románském zdivu zachován fragment tmavě červené polychromie. Líc gotické zdi v severní části západního průčelí v úrovni kruchty dělí zřetelná vyrovnávací vrstva z drobných kamenů. Patro předsíně je spojeno se stávající kruchtou širokým pravouhlým průchodem se železnými průvlaky. Nad nimi je patrný úsek segmentového záklenku se zataženou, bíle olíčenou omítkou, přináležející patrně zaniklému baroknímu oknu v ose západního průčelí.

STAVEBNÍ VÝVOJ

Románský kostel

Půdorys románského kostela byl zachycen archeologickým průzkumem v letech 1977 - 1978. Z románské stavby zůstala zachována téměř v původní výši celá jižní a v menší míře též západní zeď lodi. Šlo o orientovaný jednolodní kostel s protáhlou obdélnou lodí s vnitřními rozměry $9,2 - 9,5 \times 4,0 - 4,3$ m, kvadratickým presbytářem o délce vnitřní strany 3,3 m a na západě téměř axiálně připojenou hranolovou věží s kvadratickým vnitřním prostorem o vnitřní straně asi 3 m. Ještě před gotickou přestavbou svatyně vznikl při severní straně presbytáře a severovýchodním nároží lodi archeologicky doložený přístavek nepravidelného podkovovitého půdorysu, jehož ukončení na západě nebylo nalezeno. Na severu jeho zdivo, pojené podle provedeního rozboru nekvalitní hlinitou maltou, zasahovalo těsně k okraji příkopu obklopujícího románský kostel a porušovalo hroby. Bylo založeno podstatně mělčeji než románský kostel v hloubce asi 60 cm. Zahloubení zdiva neodpovídalo ani hloubce základu gotického presbytáře. Podle nálezuvé situace přístavek zanikl při stavbě lodi gotického kostela a byl překryt dvěma hroby.

Základové zdivo románského kostela, uložené v presbytáři na 20 až 60 cm dlouhé dřevěné piloty, tvořila substrukce až 40 cm velkých korodovaných úlomků bělošedých mikritových vápenců, které v základech převládají, a v menší míře litotamniových vápenců a šedozelenavých jemnozrnných vápnitých pískovců nasypných do základové rýhy, zahloubené do jílovopísčitého podloží 1,2 až 1,4 m, u věže až 1,8 m, v šíři kolem 150 - 160 cm. Tato nelícovaná vý-

Obr. 12: Mušov, kostel sv. Leonarda, polychromie tympanonu jižního románského portálu po odkrytí v letech 1976 - 1980 (Regionální muzeum v Mikulově).

plň základové rýhy, dosahující v presbytáři šíře přes dva metry, nebyla spojena maltou a pouze v horní části ve vrstvě mocné 20 - 30 cm byla prolévána maltou se stejným obsahem písku a vápna a s použitím drobnějšího kamene tak, že tvořila podrovnávku pro nadzemní zdivo. Rovněž triumfální oblouk byl v celém svém průběhu podezděn základovým zdivem. Nadzemní zdivo v šířce 100 - 110 cm bylo usazeno na základovou podrovnávku tak, že při jeho bázi vznikl oboustranný sokl široký 20 - 25 cm. Autentické románské zdivo vykazuje na mnoha místech a v obou lících, dokonce i v západním líci lodi, kde přiléhalo zdivo věže, podřezávání malty vyhrzele do spar, charakteristické pro románské stavitelství.

Původní podlaha románské lodi ležela nepochybně v úrovni koruny soklu na rozhraní podrovnávky základového a báze nadzemního zdiva. Protože nebyly identifikovány žádné průkazné zbytky románské dlažby, lze předpokládat analogicky k jiným objektům litou maltovou podlahu.

Pozdně románský kostel sv. Leonarda, připomínaný poprvé v roce 1276, vznikl nejspíše ve 20. až 30. letech 13. století jako farní svatyně tehdy lokované německé kolonizační osady. Tomuto období odpovídá použitá stavební technika včetně způsobu pilotáže kněžiště, která nebyla ve středověku ojedinělá. Farní funkci svatyně, doloženou listinnou zmínkou z roku 1276, prokazuje také archeologicky zjištěné pohřbívání od nejstarší stavební fáze. Na pohřebišti byly nalezeny i esovité záušnice, typické pro mladší a pozdní dobu hradištní (10. - 13. století). Areál okolního hřbitova byl v době, kdy se kolem kostela začalo pohřbívat, vymezen příkopem, jehož průběh byl ověřen na severu a na jihozápadě ve vzdálenosti 4 - 6 m od kostela. Příkop se směrem

k západu rozšiřoval a více zahluboval. Na severu byl široký 3 m při třímetrovém zahloubení do špičky, na západě nabýval až devítimetrové šíře. Zanikl pravděpodobně již při gotické přestavbě románské svatyně.¹⁹⁾ V době existence nejstaršího kostela byl příkop na vnitřní straně provázen palisádovým žlábkem zaniklým patrně spolu s příkopem.

Původní kostel lze rekonstruovat jako protáhlé obdélné plochostropé nebo do krovu otevřené jednolodí s nejspíše pavlačovou tribunou v západní části, otevřené triumfálním obloukem do nižšího kvadratického presbytáře, vyklenutého asi křížovou klenbou s žebry klínového profilu (?). Takové dispozice k nám pronikaly zejména v 1. čtvrtině 13. století z oblasti rakouského a bavorského Podunají. Z domácích dokladů lze poukázat především na biskupský kostel sv. Gottarda v Modřicích u Brna (kolem 1220), pozdně románský kostel P. Marie, zjištěný archeologicky na Starém Brně (2. stavební fáze), pozdně románský kostel ve Starém Bitově, biskupský kostel sv. Bartoloměje v Kyjích u Prahy (1226 až 1236), kostel sv. Martina v Radomyšli u Písku (1. stavební fáze z 2. poloviny 12. století), které byly již částečně klenutými tribunovými svatyněmi rovněž farního určení při venkovských feudálních sídlech, dále např. na kostel v Červené nad Vltavou (kolem 1230) nebo na kostel sv. Petra a Pavla ve Starých Prachaticích. Vývojově starobylou stavební součástí mušovského kostela byla hranolová věž dostavěná patrně vzápětí před západní průčelí lodi jako plánovaná organická součást kostela připojená v duchu archaického aditivního principu jako samostatné těleso. Dostavování pozdně románských věží před západní průčelí lodi lze doložit u kostela v Modřicích,²⁰⁾ u kostela sv. Jiljí v Brně - Komárově nebo u kostela sv. Petra a Pavla v Mikulovicích u Znojma. V případě Mušova lze věž, na jejíž větší výšku ukazuje též větší hloubka základového zdiva, sotva spojovat ještě s jinými než chrámovými funkcemi. Z jejího podvěží, přístupného jen lodí, jak bývalo obvyklé, bývala zřejmě dosažitelná i vyšší patra věže s trémovými podlahami. Z prvního patra věže se vstupovalo na tribunu, zatímco horní věžní patro bývalo zvonici otevřenou obvykle sdruženými okny. Příležitostně mohla věž plnit ještě funkci útočiště místních obyvatel.

Pozdně románskému stáří svatyně odpovídá i forma vysokého ústupkového portálu obdobného portálu v Modřicích a malovaný motiv kříže na stoupavých půlobloučcích mající období v reliéfní dekoraci pozdně románských tympanonů jiných kostelů. Ikonograficky ojedinělý je v moravském prostředí motiv Boží pravice (dextera Dei), vztyčené nahoru z oblaku před křížem jako symbol Kristova ukřižování a jeho věčného království v eschatologickém významu. Boží pravice symbolizuje v této ikonografické souvislosti Boha - otce, jeho hlas vycházející z oblaku ve smyslu evangelijních textů o Proměnění Páně s poukazem na syna Božího: „*Toto je ten můj milý syn, v němž se mi dobře zalíbilo,*

19) Kromě možné fortifikační funkce příkopu nelze vyloučit jeho kultovní význam v podobě vyhrazení sakralizovaného posvátného prostoru doloženého i u jiných románských svatyní, např. rotundy M. Magdaleny v Šebkovicích nebo kostela sv. Václava ve Vrbčanech. Viz V. Wagner, Kostel ve vsi Vrbčanech. In: Cestami umění. Sborník k počtě 60. narozenin A. Matějčka. Praha 1949, s. 48n. V případě Mušova mohl příkop souviset s provozováním kultu sv. Leonarda.

20) Zde bylo nově odkryto spojení mezi patrem odbourané věže a lodní tribunou. Srov. L. Konečný, Poznámky ke stavebnímu vývoji děkanského kostela v Modřicích. Modřice 1972.

Obr. 13: Mušov, kostel sv. Leonarda, pohled do lodi směrem k západu z roku 1981 (archiv autorů).

toho poslouchajte“ (Mt 17,5). Motiv nahoru vztyčené Boží pravice je ikonograficky doložen v 8. - 12. století.²¹⁾

Interpretace archeologicky doloženého přístavku při severní straně románského kostela není jednoznačná vzhledem k tomu, že nebylo nalezeno ukončení stavby na západě. Podle nálezové situace, mělčího založení základu a superpozice objektu nad hroby lze jeho dodatečný vznik vymezit obdobím posledních dvou třetin 13. věku. Přístavek zanikl nejpozději při výstavbě gotického kostela.²²⁾

V případě, že se jednalo o okrouhlou stavbu o vnitřním průměru kolem 3 m, lze takto rekonstruovaný objekt in-

terpretovat jako válcový karner, charakteristickou doprovodnou hrobní kapli pozdně románských farních kostelů osad německých kolonistů, známou z jihomoravského prostředí 2. čtvrtiny 13. věku v pozdně románských nebo přechodných slohových derivátech. Karnery bývají situovány opodál farních kostelů nebo těsně přiléhaly k severní straně jejich presbytářů (Starý Bítov, Blučina). V suterénní prostoru karnerů bývala kostnice, zatímco horní, nadzemní etáž bývala hrobní kaplí s oltářem v apsidě či nice. Zahloubení ossaria v mušovském případě by mohlo chybět snad z důvodů vysoké hladiny spodní vody. Byl-li objekt karnerem, odpovídá jeho vznik právě období kolem poloviny 13. století.

Jinou možností interpretace se jeví samostatná válcová prostora se sakralizovaným pramenem souvisejícím s ochrannými funkcemi patrona svatyně. V tomto případě je možno analogicky poukázat na válcovou prostoru pod apsidou boční lodi pozdně románského kostela sv. Oldřicha v Novosedlech, založeného rovněž německými kolonisty v přibližně stejné době se vztahem k vodnímu kultu sv. Oldřicha,²³⁾ pozdně románský kostel sv. Wolfganga v Hnanicích, založený také německými kolonisty, se studní přímo v presbytáři nebo na pozdně románskou kapli - karner německých kolonistů zv. Cyrilka v Podivíně.²⁴⁾ Ochranné funkce sv. Leonarda souvisely často i s vodním kultem.

Mohlo se také jednat o specifický prostor k deponování votivních obětí a dalších předmětů souvisejících s kultem sv. Leonarda (viz níže), jak by tomu nasvědčovala i zdejší koncentrace vot. Tím by prostora vlastně částečně plnila funkci sakristie, která se stávala běžnou součástí farních kostelů až zhruba od poloviny 13. století. V pokročilém 13. století byl kostel zřejmě dodatečně upravován, jak by o tom svědčily nalezené kamenické fragmenty. Jedná se o fragment druhotně zazděný do pilíře západní gotické empory, jehož základní kvadratický průřez je na obou protilehlých nárožích vyžlaben a další nároží je okoseno a opatřeno půlválcovým prutem. Pouze strana, kterou byl článek zasazen do zdiva, neobsahuje zbytky líčky s malbou dvojitou černou linkou. Snad jde o ostění odstupněného triumfálního oblouku nebo o portálové ostění. Další články představují fragment ostění či žebra hranolového profilu s okosenými hranami nebo zlomky masivní žeberné klenby klínového profilu, variantně též mírně vyžlabené nebo s obvodovým žlábkem, se stopami líčky dekorované černou linkou nebo dvojitou linkou s červenými čárkami uprostřed. Fragment hrubě opracovaného, kónicky rozšířeného kruhového ostění o vnitřním průměru asi 20 cm (Regionální muzeum v Mikulově, inv. č. A 9147) pochází asi z osvětlovacího a větracího okénka nebo průduchu obdobného okénkům románských kostelů v Bořitově nebo v Modřicích.

Románský kostel zanikl zřejmě požárem, který snad byl podnětem k následné gotické přestavbě. Stopy po požáru se zachovaly na řadě kvádrů románského zdiva, které byly propáleny do hloubky 1 - 2 cm. Vzhledem k hloubce propálení i k tomu, že na lici zdiva nejsou patrné žádné stopy po omítce, lze předpokládat, že románský kostel nebyl zvenku omítnutý.

21) Srov. E. Kirschbaum, *Lexikon der christlichen Ikonographie*. Bonn - Freiburg - Basel - Wien 1990, s. 211n. Zatímco z oblaku dolů vyčnívající Boží ruka symbolizuje Proměnění Páně např. již v apsidě baziliky S. Apollinaire in Classe v Ravenně (6. století), z duhového oblaku nahoru vztyčená Boží pravice předně symbolem Boží trojice (trojúhelník v kruhu) se objevuje v 1. čtvrtině 11. věku v Evangeliári abatyše Uty z řezenského Niedermünsteru. Ještě starší vyobrazení Boží pravice vztyčené nahoru z oblaku poskytuje iluminace sv. Trojice Montecasinského rukopisu Hrabana Maura „De universo“. Z oblaku na pozadí kříže vztyčená Boží pravice je zobrazena v medailonu nad dvěma obětujícími figurami v nástěnné malbě ostění východního okna chóru kaple v Bad Krozingen z poloviny 12. věku. Srov. München, Bayerische Staatsbibl., Cim. 13601, Cim. 54, fol. 1v., Monte Cassino, klášterní knihovna Ms. 132, p. 73. Viz též K. Hecht, *Die frühmittelalterliche Wandmalerei des Bodenseegebietes*. Sigmaringen 1979, obr. 459.

22) J. Unger přístavek interpretuje jako sakristii s apsidou. Viz J. Dvořák, J. Unger, o. c., s. 619. Diskusi k tomuto problému otevřela M. Radová - Štiková, *Sakristie s apsidou vesnických farních kostelů*. In: Umění 13. století v českých zemích, Praha 1983, s. 255n. Srov. dále Z. Kudělka, *Vicenícký karner*. O funkci některých sakrálních prostor na Moravě ve 13. století. In: J. Sedlár (red.), *Uměleckohistorický sborník*. Brno 1985, s. 161n., K. Benešová, *Kostel v Trstěnici u Znojma a otázka funkce tzv. vedlejších prostor středověkých kostelů*, AH 11, 1986, s. 305n., M. Radová - Štiková, *Sakristie s apsidou vesnických farních kostelů*, Umění 34, 1986, s. 441n.

23) Viz L. Konečný, *Záchranný výzkum románského kostela v Novosedlech*, JM 23, 1987, 1n.

24) Srov. V. Paukert, *Moravské románské karnery a kaple tzv. Cyrilka v Podivíně*, JM 14, 1978, s. 111n.

Gotický kostel

Při gotické obnově či přestavbě byl kostel podstatně zvětšen. Nová loď byla rozšířena přibližně o dvojnásobek šířky lodi románského kostela a starý presbytář byl nahrazen prostorným kněžištěm o dvou obdélných klenebních polích. Nový kostel byl hned zpočátku vyměřen a založen po celém obvodu s tím, že byla využita jižní románská zeď včetně jihozápadního a jihovýchodního nároží. V jižní a východní zdi nového kněžiště bylo v hojně míře využito materiálu ze stržené starší stavby v podobě kvádrů nepravidelně osazovaných do lomového zdiva novostavby zejména ve spodní třetině výšky zdi. Druhotně užitě románské kvádry se již neobjevují v severní zdi presbytáře a zcela chybějí ve zdivu severní zdi lodi a v přilehlém úseku západního průčelí.

Presbytář byl podepřen dvěma nakoso postavenými opěráky při nárožích a dvojicí protilehlých opěráků při podélných stranách. Všechny opěráky vznikly současně s obvodovým zdivem, s nímž byly provázány. Presbytář včetně opěráků obíhal nevysoký sokl. V západním průčelí byl mimo osu lodi prolomen hrotitý okosený portál osazený do široké portálové niky, který respektoval románskou věž, jež se stala součástí gotické stavby a zanikla až při barokní úpravě kostela v polovině 18. století. Jako druhý vstup zůstal s největší pravděpodobností zachován původní jižní románský portál zrušený nejpozději při zaklenutí kostela v baroku, jak by o tom svědčily rozměry cihel v zazdívce, blízké svým charakterem a rozměry cihlám v představeném polopilíři barokní klenby. Portál mohl mimo jiné sloužit k přístupu na gotické točité schodiště vedoucí na západní emporu, jehož základy zachytil archeologický průzkum v sondě v jihozápadním koutě lodi. Schodiště je na tomto místě zakresleno i na plánu kostela z roku 1848. Nová gotická západní empora byla zbudována na místě románské tribuny a vynesena na archeologicky doložených pilířích. Vznik schodiště podmínil zrušení vstupu do podvěží zachované románské věže. Loď gotického kostela byla plochostropá. Výšku předpokládaného stropu určuje pata obdélného armovaného průchodu ve východním štítu lodi nad vrcholem triumfálního oblouku, který spojoval půdu nad lodí s mírně zvýšenou úrovní půdy nad zaklenutým presbytářem.

Dvě křížové klenby presbytáře byly sklenuty žebry s profilací hrušky s páskou na vrcholu do masivních svorníků zdobených vinnými listy. Presbytář osvětlovala dvě hrotitá okna prolomená ve východním klenebním poli, která byla oproti stávajícím oknům, vysunuta směrem k východu. V ose kněžiště bylo prolomeno vysoké okno s kružbou v hrotitém záklenku. Na evangelijní stranu kněžiště byl osazen sanktuář uzavíratelný dvířky nebo mříží.

V jižní zdi lodi zůstala i v gotické etapě zachována obě románská okna se záklenky asi těsně pod předpokládanou úrovní trámového stropu. Západní z nich bylo ve špaletě zúženo úlomky dlaždic, které pocházejí z archeologicky doložené gotické dlažby lodi ze čtvercových dlaždic o rozměrech 16 - 18 × 16 - 18 × 3 cm. V těsné blízkosti triumfálního oblouku byla v koutech lodi na obou stranách navíc prolomena velmi úzká, široce špaletovaná a asi hrotitě zaklenutá okna s mírně sešikmenými bankály. U severního okna se zachoval výběh záklenku. V cihlové zazdívce severního šterbinovitého okna bylo prolomeno druhé hrotité okno posunuté směrem k západu a sklenuté těsně pod stávající klen-

Obr. 14: Mušov, kostel sv. Leonarda, severovýchodní kout lodi se zazděnými gotickými okny v severní zdi lodi a s otiskem klenebního čela severního pole letneru (foto L. Konečný, 1996).

bou s bankálem ve výšce asi 240 cm. Další středověká okna nebyla v severní zdi zjištěna. Nápadné umístění úzkých oken u východních koutů lodi souviselo s nejzávažnějším stavebně historickým zjištěním učiněným v lodi. Při sondáži byly po stranách triumfálního oblouku a v jižní a severní zdi lodi nalezeny klenební konzoly s torzem klínových prožlabených žebířů, které odpovídaly dvěma přibližně čtvercovým klenebním polím v koutech lodi. Křížové žebrové klenby obou polí byly sklenuty na zaniklé pilíře v lodi, přičemž substrukce pilíře jižního pole byla odkryta při archeologickém průzkumu kostela a interpretována až v souvislosti s tímto nálezem. Obě pole byla v doložené výšce severního klenebního čela asi 260 cm od stávající podlahy původně spojena asi dřevěným pódíem, protože podle tvaru konzol klenba nepokračovala ve středním poli v rozsahu triumfálního oblouku. Klenby lze identifikovat jako součást halového typu letneru, ve vesnickém farním kostele zcela atypického prvku, avšak v případě Mušova zdůvodnitelného poutní funkcí kostela doloženou i v novověku a související s praktikami kultu sv. Leonarda.²⁵⁾ Největší koncentrace votivních předmětů byla při archeologickém průzkumu zaznamená-

25) Na jižní Moravě je letner doložen u klášterního kostela v Oslavanech. V Třebíči se jednalo spíše o předkněžištní přičku. Ve farním kostele byl zjištěn u sv. Mikuláše ve Znojmě. Viz P. Kroupa, Farní kostel sv. Mikuláše ve Znojmě, *Průzkumy památek* 3, 1996, č. 2, s. 73n., zvl. s. 80, který potřebu letneru vysvětluje tím, že patronem kostela byl klášter

Obr. 15: Mušov, kostel sv. Leonarda, severovýchodní kout lodi s otiskem klenbového čela severního pole letneru a klenbové konzolou vpravo (foto D. Černoušková, 1996).

na vedle sakristie v obou východních koutech lodi. Situování bankálů spodních oken poměrně nízko nad podlahou a jejich neobvyklé umístění v koutech lodi v ose klenbových polí bylo zřejmě podmíněno potřebou osvětlit prostor pod klenbami letneru. Štěrbinovitá okna však podle doložené výšky záklenku severního okna zasahovala i nad předpokládané pódium letneru, které rovněž osvětlovala. Klenba letneru okna přetínala. Instalování letneru lze s největší pravděpodobností datovat už do první gotické etapy výstavby kostela, datované přibližně do druhé čtvrtiny 14. století na základě charakteristického ostruhového podsekutí žebíř klenby presbytáře, rozšířeného na jižní Moravě od 20. a 30. let 14. století (např. patky klenby ve východní části lodi kostela sv. Jakuba v Pohořelicích z roku 1323, klenba východní části jižní lodi kostela sv. Mikuláše ve Znojme). Ze situace na severní straně vyplývá, že k zániku letneru došlo ještě v rámci vrcholné gotických či pozdně gotických úprav při prolomení nového hrotitého severního okna ve výšce asi 240 cm, které bylo vloženo do cihlové zdívky původního okna spojeného s letnerem. V jihovýchodním koutě lodi pod předpokládaným jižním klenbovým polem letneru byly při archeologickém průzkumu nalezeny základy oltáře o rozměrech $1,6 \times 1$ m, pod nimiž byl nalezen dutý halěr markraběte Jana Jindřicha ze třetí čtvrtiny 14. století. V severovýchodním koutě nebyly nalezeny žádné stopy po substrukci menzy gotického původu, i když se v roce 1482 v kostele připomíná oltář sv. Barbory a při rekonstrukci v roce 1582 se zde nacházely celkem tři oltáře.²⁶⁾ Nalezený základ jižního bočního oltáře souvisí zřejmě až s úpravami kostela před jeho novým vysvěcením. Před jižním polem letneru byl přibližně v ose pilíře klenby ve vzdálenosti asi 1 m nalezen kruhový základ o průměru 120 cm,

v Louce, který faru obsazoval svými kanovníky. K jednotlivým typům a funkcím letneru srov. E. Kirchner-Doberer, Die deutschen Lettner. Nepublikovaná disertační práce. Linz 1946, též, Der Lettner. Seine Bedeutung und Geschichte, Mitteilungen der Gesellschaft für vergleichende Kunstforschung in Wien 9, 1956, s. 117n., U. Köcke, Lettner und Choremporen in den Nordwestdeutschen Küstengebieten, ergänzt durch einen Katalog der westdeutschen Lettner ab 1400. München 1973. Před letnerem nebo pod ním byl situován laický oltář nebo oltáře, které sloužily i k vystavování relikvií (srov. E. Kirchner-Doberer, 1946, s. 212 - 213) a pódium letneru sloužilo ke kázání, pašijovým hrám a při pořádání procesí.

26) Viz J. Freising, o. c., s. 27 a 40.

vyzděný z lomového kamene a druhotně užitých fragmentů žebíř gotické profilace (Regionální muzeum Mikulov, inv. č. A 9150 - 9156). Okraj byl vyskládán z pálených dlaždic a zahluubený střed byl vymazán maltou. Jednalo se o základ křtitelnice nebo piscinu spojenou s kuletem sv. Leonarda k umývání nohou poutníků. Objekt byl zapuštěn do gotické dlažby lodi z pálených dlaždic o rozměrech $16 - 18 \times 16 - 18 \times 3$ cm, která však nebyla v kostele s největší pravděpodobností položena bezprostředně v počátcích gotické stavby, ale pochází z pozdější úpravy.

Asi ještě v průběhu 14. století byl k severní straně presbytáře připojen pravoúhlý věžovitý přístavek se zaklenutou sakristií v přízemí a polopatrem (?) nad ní. Přístavba byla do výšky korunní římsy presbytáře vyzděna z odlišného drobnějšího lomového zdiva a byla snad překryta pultovou střechou opřenou o kněžiště. Na rozdíl od presbytáře nebyla opatřena soklem. V její východní zdi zanikl jeden z opěráků kněžiště. Snad ještě v této etapě bylo na epistolní stranu kněžiště dodatečně osazeno sedile. V torzálně dochované nástěnné malbě v kněžišti, spojené ikonograficky s kuletem sv. Leonarda, předcházela blíže neidentifikovatelná starší vrstva malby zachycená po sejmutí transferů na spodní vrstvě omítky. Výmalba nebyla omezena jen na presbytář, jak to dokazují stopy polychromie nalezené v lodi u západního průčelí ve spáře vložené barokní klenby a na vnější východní stěně presbytáře.

Fragmenty nástěnné malby

V největším rozsahu zůstalo zachováno souvrství malovaných líček na východní stěně presbytáře po stranách zazděného gotického okna. Stav jejich dochování se v mezidobí od jejich objevení do současnosti výrazně zhoršil. V letech 1996 a 1997 byl proveden orientační restaurátorský průzkum maleb a omítkových vrstev, omezený z finančních důvodů na presbytář kostela, který prokázal především podstatně větší rozsah maleb na vnitřní východní stěně kněžiště a fragmenty blíže neurčené výmalby na primární vrstvě omítky byly zjištěny také na jeho vnější stěně. Po diskusi o opodstatněnosti transferu bylo nakonec rozhodnuto o přenesení malby po stranách zazděného gotického okna a pás výmalby pod ním byl ponechán a zajištěn na místě. Do Regionálního muzea v Mikulově byly také přeneseny kamenické články sedile se slepou kružbou a ostění sanktuáře ze severní zdi kněžiště.²⁷⁾

Nejlépe se dochovalo torzo malované scény po pravé straně gotického okna východní stěny presbytáře, vymezené pravoúhlým, 170 cm vysokým, šedě tónovaným rámem. Výjev bezprostředně překrývá starší vrstvu malované líčky s tmavě červeným, 40 cm širokým pásem lemujícím okno, na který navazovala scéna, z níž se dochovaly jen malé, různě tónované fragmenty. Na pozadí s růžovočervenou arkádou (sloupková hlavička, lomená kružba?) a žlutou plochou výplně je zřetelná levá polovina velké figury stojící původně na pravoúhle členěné dlažbě. Postava je zobrazena ve tříčtvrtinovém profilu v červeném dlouhém plášti s nakloněnou hlavou (původně byla zřetelná tonsura) a žlutým nimbem. V levici drží opatskou berlu. Obrací se ke dvěma

27) Srov. Restaurátorskou zprávu o průběhu transferu nástěnných maleb v kostele sv. Leonarda v Mušově. Praha, prosinec 1997, vypracovanou CS-KB Artefabris a uloženou v archivu PÚ Brno a v Regionálním muzeu v Mikulově. Transfer provedli T. Švéda a J. Plachý.

drobným postavičkám prosebníků v levé spodní části výjevu, k nimž vztahuje pravici držící řetěz s okovy. Horní postava prosebníka v zeleném oděvu a s dobovou pokrývkou hlavy je sepjatýma rukama s touto insignií v přímém kontaktu, zatímco spodní, červeně konturovaná postava (dnes již neúplná) seděla s nohama uzavřenýma v ležici kládě, o níž se opírala předloktími spoutanými řetězem s okovy.²⁸⁾ Ikonograficky jde nepochybně o postavu sv. Leonarda zobrazovaného v dlouhém pontifikálním nebo benediktinském oděvu s opatskými atributy (berla, tonsura, popř. mitra či biret) v charakteristické scéně vysvobození zajatců z klády. Hornímu prosebníkovi, vyproštěnému z klády, sv. Leonard patrně odnímá pravici svůj příznačný atribut, řetěz s okovy. Tento ikonografický motiv je doložen již od 13. století a souvisí s jednou z významných ochranných funkcí tohoto patrona.²⁹⁾

Po levé straně gotického okna vystupuje v bezprostředně starší či nejstarší dochované vrstvě malované líčky, vymezené vedle tmavě červené pasparty gotického okna různým pravouhlým rámem, fragment větší, frontálně zobrazené postavy světce s vlasatou (tonsurovanou ?) hlavou v červeném, u krku rozhaleném plášti. Vpravo dole se k ní obrací dnes už téměř zničená postavička klečícího prosebníka se sepjatýma rukama, zobrazená ve třičtvrtinovém profilu s lineárně pojatou draperií na oranžovém pozadí. Šlo zřejmě o rybáře, jak by tomu nasvědčovalo vyobrazení velké ryby nad hlavou této postavy, vyjadřující patrně prosbu o hojný rybolov. Nad rybou jsou stopy jednořádkového nápisu, jehož písmena, malovaná černou linkou, jsou dnes již nečitelná. Hlavní postavou této votivní scény byl s největší pravděpodobností rovněž sv. Leonard.

V nejstarší malované líčce pod oběma rámovanými výjevy se dochovaly fragmenty symbolických obrazců provedených červenou barvou. Vlevo je to geometrický motiv z pravouhlých a diagonálních linek. Vedle něho je pak červený dvojitý kruh sluneční monstace o průměru asi 40 cm s jednou řadou stejně dlouhých vlnitých paprsků a trigramem ihs s překříženým h, který lze interpretovat jako mladší variantu bernardinského slunce, motivu spojeného s misí Jana Kapistrána, který se na Moravě a v Čechách šířil od poloviny 15. století.³⁰⁾ Dále vpravo od okna je to obrazec se šachovnicovým motivem, připomínající analogické vyobrazování oltářní menzy. Uprostřed stěny pod oknem za oltářem byla provedena široce konturovaná rozeta s osmi-
dílným radiálním členěním a tečkami v jednotlivých výsečích, která byla v bezprostředně následující vrstvě líčky zčásti překryta konsekračním křížem s rozdvojenými rameny v plamínkovém kruhu, malovaným černou linkou. Teprve k této či pravděpodobně k ještě mladší vrstvě líčky příslušely vespod dochované stopy dvou horizontálních pásů s renesanční ornamentikou vegetabilních rozvilin. Spod-

Obr. 16: Mušov, kostel sv. Leonarda, detail klenební konzoly severního pole letneru s patrným výběhem klínového prožlabeného žebra s bílým a výnově červeným nátěrem (foto D. Černoušková, 1996).

ní pás byl vyjádřen tmavou linií na žlutě tónované ploše, horní zeleně na bílém pozadí.³¹⁾ Zeleně malované vegetabilní ornamenty na bílé líčce se nejzřetelněji dochovaly na vnitřních plochách triumfálního oblouku. Kromě toho bylo nasondováno souvrství malovaných líček také ve špaletě zazděného severního gotického okna presbytáře, tónované - jak se zdá - v nejstarší zachycené vrstvě tmavočerveně jako u špalety s paspartou východního okna presbytáře. Menší fragmenty souvrství líček byly odpreparovány také v gotické sedili a v koutech presbytáře, kde byla v nejstarší vrstvě dochována opět červená linka.

Restaurátorský průzkum prokázal stopy blíže nečitelné figurální výmalby také na vnější východní stěně na nejspodnější omítkové vrstvě v jižním sousedství gotického okna, které bylo opatřeno bíle tónovanou vnější paspartou zabíhající do špalety.³²⁾ Stejná úprava byla zjištěna u gotického okna v jižní zdi lodi.

Pod výše popsaným motivem rozety na východní stěně presbytáře za bývalým hlavním oltářem sv. Leonarda, obnoveným roku 1482, bylo již dříve objeveno pět latinsky psaných nápisů rytých ostrým hrotem do téže vrstvy líčky.³³⁾ Čtyři z nich byly ohraničeny rámečkem o rozměrech asi 5 krát 7 cm a připojena byla též kresba hlavičky muže s tonsurou. Záznam přímo pod rozetou zněl: „*Hic fuit Johannes Hetzler Titingensis, Dies Leonardi, Anno Domini 1578*“. Pod letopočtem byl stejnou rukou připsán ještě letopočet 1579. Další nápis zaznamenával: „*Hic aderat Johannes Hützler Dies Leonardi Anno Domini 1581*“. Ostatní zjištěné nápisy obsahovaly rovněž jména s letopočty, avšak nebyly již čitelné a po jednom z nich zůstal jen rámeček.³⁴⁾ Všechny zmíněné záznamy se zjevně vztahovaly k výročnímu svátku patrona

28) Stopy nazelenalého trojlaločného dekorativního motivu (gotické kružby ?) s navazující ornamentální páskou a listovitými prvky nad hlavou horního prosebníka mohou být prosáklými stopami následné přemalby.

29) Na Moravě byla scéna vysvobození zajatců z pout a klády sv. Leonarda doložena ještě na barokním oltáři kostela sv. Leonarda ve Vysokých Žibřidovicích na Šumpersku. Motiv vyprošťování z pout je nutno chápat jako vyjádření votivního závazku k tomuto světcovi.

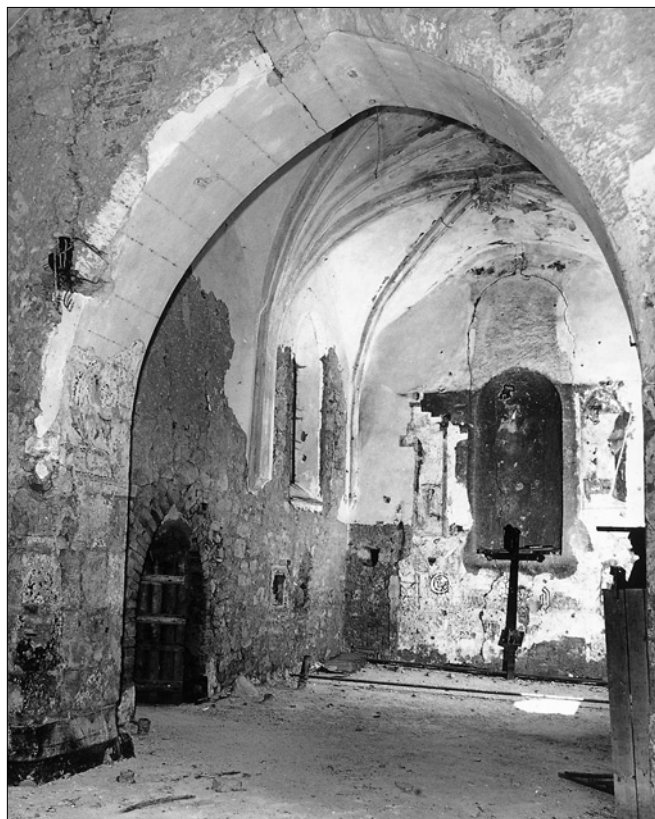
30) K vývoji motivu srov. I. Hlobil, Bernardinské symboly jména Ježíš v českých zemích šířené Janem Kapistránem, Umění 44, 1996, s. 223 až 234.

31) Zda býval v tomto pásu rostlinný motiv provázen ještě postavami oranta s anděly, z nichž se údajně dochovala jen spodní část křídel, nelze již dnes potvrdit.

32) Toto zjištění nepřekvapuje např. s ohledem na vnější středověkou nástěnnou malbu na jižní stěně presbytáře kostela sv. Oldřicha v Novosedlech nebo u jiných poutních kostelů (Přibyslavice).

33) Viz P. Fiala, Objev nápisů ze 16. století v Mušově, Malovaný kraj 16, 1980, s. 20.

34) Signovaný Johannes Hützler (Hetzler), pocházející spíše než ze švýcarského Titingenu (kanton Bern) z bavorského Titingu u Eichstättu, kde je na poč. 17. věku doložen klerikál tohoto příjmení, mohl být příbuzný mušovského půllánika Leonarda Hetzlera připomínaného roku 1560. Srov. J. Freising, Ortsgeschichte von Muschau, Znaim 1934.

Obr. 17: Mušov, kostel sv. Leonarda, pohled do presbytáře s odkrytými fragmenty nástěnné malby po stranách a pod zazděným gotickým oknem (archiv autorů).

mušovského kostela sv. Leonarda 6. listopadu, kdy se k jemu zasvěceným svatyním sjíždělo obyvatelstvo širokého okolí, aby zde svými prosbami a prosperitními magickými praktikami spojenými s obětováním votivních předmětů dosáhlo prostřednictvím přímlyvy tohoto světece vyplnění svých přání.³⁵⁾

Zmíněné nápisy v mušovském kostele pocházejí z let před rekonsekrací olomouckým biskupem Stanislavem Pavlovským roku 1582, k níž došlo v souvislosti s tehdejší rekatolizací Mikulovska, prováděnou intenzivně od roku 1575, kdy panství koupil Adam z Dietrichštejna. V těchto letech došlo patrně též k obnově mušovského kostela. S tehdejšími úpravami kostela snad souvisely také dochované fragmenty výmalby interiéru presbytáře, jak by tomu nasvědčoval i jejich pozdně gotický slohový charakter. Přesnější vymezení doby jejich vzniku však vyžaduje hlubší umělecko-historický rozbor.

Barokní kostel

Podle nadační listiny mušovského kaplanství, vydané Karlem z Dietrichštejna 30. 7. 1761, zanikly fara i poutě ke sv. Leonardu v Mušově za třicetileté války a teprve roku 1761 zde byla zřízena expozitura. Do té doby byla obec přiřazena k Perné. Podle opisu listiny z 18. století mikulovského děkana a probošta Matouše Jiřího Hertranfta z roku 1672 byl kostel v Mušově „dobře postavený“ a měl tři oltáře sv.

35) Tradiční poutě k mušovskému kostelu na sv. Leonarda zmínil též mušovský farář a první mikulovský děkan Kryštof Erhard (1583 - 1591) v „Annales insignis ecclesiae et capituli S. Wenceslai Nicolsburgensis“ 17. 9. 1584 v instrukci „ad parochos“ s poznámkou, že byly obnoveny za P. Michaela Cardanea v 70. letech 16. století.

Leonarda, sv. Šebestiána („upravo“) a P. Marie a dva zvony.³⁶⁾ Farář v Perné požádal v srpnu 1696 o cihly a vápno z nejbližší vápenky v Dolních Věstonicích na opravu mušovského kostela, v němž chtěl zvětšit okna, protože kostel „byl tmavý“ a interiér vybělil. V roce 1747 byla střecha nově pokryta taškami. Asi v polovině 18. století měl být kostel radikálněji přestavěn na novém půdorysu, jak vyplývá ze dvou nesignovaných a nedatovaných návrhů.³⁷⁾ Plánovaná přestavba se však omezila na výstavbu nové věže, která měla nahradit stále funkční věž románskou. K ní se dochovaly dva návrhy. Pozoruhodně kvalitní návrh s věží před západním průčelím s variantním řešením střechy vypracoval Jan Rábl.³⁸⁾ Realizována však nakonec byla pouze nižší severní věž postavená nad gotickou přístavbou u presbytáře³⁹⁾ zřejmě knížecím zednickým mistrem Mathiasem Witthoferem a tesařským mistrem Ondřejem Haschkem podle dalšího, podstatně prostšího nesignovaného návrhu.⁴⁰⁾ Její podobu zachycuje také pozdější plán kostela z roku 1848 a fotografie publikovaná v roce 1909 před úpravami v letech 1911 - 1912 i některé staré pohlednice Mušova.⁴¹⁾ Věž byla přístupná od západu vnějším přízdním schodištěm. Přestavba byla připravována na přelomu let 1758 a 1759, kdy bylo postupně zpracováno několik rozpočtů a stanoven požadavek, aby nová věž byla podobná věži kostela ve Strachotíně a v Dunajovicích. V rozpočtu z 28. ledna 1759 je kalkulováno také snesení (staré) věže. Tato věž byla ohledána M. Witthoferem a O. Haschkem 6. února, kdy bylo konstatováno, že zdi jsou silné 2 stopy (?) a v polovině výšky se zužují a pro klenbu by nebyly dostatečně únosné. M. Witthofer předložil 26. února rozpočet na věž o výšce 12 sáhů po římsu a následujících 8 sáhů po vrchol,⁴²⁾ která byla zcela jistě dokončena do roku 1771, kdy byl do její nové měděné makovice se železným křížem umístěn při opravě střechy 30. 9. 1771 zápis mikulovského tesaře Josefa Jílka. Další zápis v makovici zanechal při novém pokrytí věže šindelem 6. 5. 1818 tesař Ondřej Bartholeme z Mikulova.⁴³⁾ Západní gotický portál byl po zániku staré věže nahrazen vstupem v ose průčelí. Po polovině 18. století byla loď zaklenuta valenou klenbou se třemi dvojicemi trojbokých lunet, jejíž schéma neodpovídá plánům z roku 1759. V souvislosti se zaklenutím lodi definitivně zanikl také jižní románský portál. Barokní vzhled kostela vystihuje zápis z roku 1804, kde je kostel popisován jako prostý, malý,

36) K oltářům v kostele srov. též G. Wolný, Kirchliche Topographie von Mähren II/2 Bd., Brünn 1858, s. 121n.

37) Srov. plán v MZA Brno, fond F 18/III Hlavní registratura Dietrichštejnů v Mikulově, inv. č. 12 165, mapa 158 a plán založený přímo ve spisovém materiálu ve stejném fondu pod inv. č. 7 166, sign. 1 III b, kart. 1118.

38) Viz MZA Brno, tamtéž, inv. č. 12 167, mapa 160. Plán je signován Johannes Rábl a datován 1759. J. Rábl k němu přiložil rozpočet na 999 zlatých.

39) Předpokládané gotické řešení v podobě sakristie s polopatrem zřejmě potvrzuje zmínka z 12. 10. 1657, že „střecha nad sakristií shnila“. Viz MZA Brno, tamtéž, inv. č. 7 166, sign. 1 III b, kart. 1118.

40) Viz MZA Brno, tamtéž, inv. č. 12 166, mapa 159.

41) Viz Mittheilungen der k. k. Zentral - Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst - und historischen Denkmale, III. Folge, Bd. VIII, Nr. 7, Wien, Juli 1909, s. 349n.

42) Viz MZA Brno, tamtéž, inv. č. 7 166, sign. 1 III b, kart. 1118.

43) Viz SOKA Břeclav, pracoviště Mikulov, pamětní zápisy z makovice věže mušovského kostela z let 1771, 1818 a 1911. Zápisy cituje také Y. Kosmannová, Kostel sv. Linhartu v Mušově. Nepublikovaná seminární práce na katedře věd o umění. FF UJEP v Brně. Brno 1980, která též uvádí návrh J. Rábla a realizovaný projekt se severní věží.

z kamene zbudovaný, klenutý, s věží nad sakristií pokrytou šindelem. Klenutá sakristie měla plechem pobité dveře a zámky a dvě zamřížovaná okna. Střecha kostela byla kryta taškami. Kostel byl vydlážděn pískovcovými deskami, které byly nalezeny při archeologickém průzkumu, a měl „velké staré dřevěné vstupní dveře a od hlavního oltáře napravo malá vstupní dvířka“. Kostel osvětlovalo celkem devět oken, z toho „dvě napravo a dvě nalevo od hlavního oltáře“.⁴⁴⁾ Podle poznatků archeologického průzkumu byl kostel předlážděn dlažbou sestávající z kamenných desek, cihel a větších čtvercových pálených dlaždic. V koutech lodi byly postaveny boční oltáře.

Regotizace kostela

V roce 1802 byla na západě vystavěna přízemní zděná klenutá předsíně začleněná v letech 1911 - 1912 do novogotické předsíně. V roce 1812 se opravovala omítka kostela a byl vybičen zanedbaný interiér. K opravě oken došlo v roce 1826 a celková oprava měla proběhnout v roce 1846, „neboť krov nad presbytářem byl zcela shnilý a střecha byla tak poškozená, že dovnitř pršelo a déšť poškozoval nejen klenby v presbytáři, ale i zdivo a na omítce byly skvrny od vlhka... rovněž schody na věž byly špatné“. Opravy byly odloženy do roku 1848, kdy byl k připravovaným opravám vypracován P. Bieglerem z Pohořelic plán zachycující stav kostela s barokní věží, zděnou kruchtou a zmíněnou předsíní.⁴⁵⁾ Podle plánu byla upravena okna. Kostel bylo nutno nově omítnout a vybít, snést hlavní římsu po obvodu presbytáře, severozápadní nároží lodi, zbudovat znovu štítovou zeď kněžiště a střechu nad presbytářem vyměnit. Střechu nad lodí, krytou taškami, bylo zapotřebí vyměnit a nahradit dvojitou, stejně tak bylo třeba nahradit starý shnilý krov novým. V roce 1852 byla věž nově pokrývána šindelem. Už v roce 1856 byla opravena tři zcela shnilá okna. Stará omítka byla otlučena a kostel byl nově omítnut v roce 1869. Při té příležitosti byly obnoveny oltáře, kazatelna, varhany a sochy. Opravy provedl za 358 zl. 20 kr. mikulovský malíř Josef Arnod. V roce 1889 byly opraveny varhany. V roce 1897 proběhly opravy vnější omítky a v roce 1903 byla v kostele položena nová dlažba. O velké přestavbě kostela se uvažovalo již od roku 1880 a v letech 1880 až 1890 se plánovaly náklady a opatroval materiál. Stavba měla být zahájena v roce 1893. Kvůli plánovanému zvětšení kostela měla být vykoupěna sousední hájovna, ale tento záměr se nezdařil. Poté, kdy byl přeložen farář František Schneider, který o stavbu usiloval, byl materiál rozprodán. Nutnost opravy vyvstala znovu až v roce 1910, kdy byl stav kostela tak neutešený, že si brněnský biskup Pavel Huyn po vizitaci stěžoval u státních úřadů. Obecní rada uvolnila na opravu 15 000 korun již na svém zasedání 16. 8. 1908. Ve fondu na novou věž bylo kromě toho shromážděno 2 591 korun a 39 haléřů. Dne 3. 1. 1909 se rada rozhodla požádat stavitele Martina ze Zastávky u Brna o plány. Ten vypracoval projekt na nový velký kostel, proti němuž vystoupil referent pro zachování uměleckých památek, brněnský profesor F. Hrach, který chtěl ze starého kostela zachránit alespoň presbytář a „romantický vstup na věž“. Hrach sám navrhl

Obr. 18: Mušov, kostel sv. Leonarda, fragmenty nástěnné malby na východní stěně presbytáře po odkrytí na konci 70. let (Regionální muzeum v Mikulově).

propojení starého a nového kostela prostřednictvím otevřené předsíně.⁴⁶⁾ Martin rozepsal náklady na 75 000 korun včetně vykoupění hájovny. K vykoupění však znovu nedošlo. Myšlenka rozšíření kostela tedy ztroskotala a obec se rozhodla kostel s věží pouze obnovit. V roce 1911 se obrátila na mikulovského architekta Ferdinanda Kowalského, který navrhl náklady na přestavbu věže a obnovu kostela ve výši 24 000 korun. Obecní rada 5. 7. 1911 jím navržené plány přijala a stavba byla povolena 18. 7. mikulovským okresním hejtmanstvím. Barokní věž měla být zvýšena o tři metry na celkovou výšku 8,2 m nad středověkou částí, po každé straně opatřena „gotickým“ oknem a završena osmibokou jehlancovou střechou. I když proti plánu opět protestoval F. Hrach, který požadoval, aby věž byla obnovena ve stejné podobě včetně „přímých schodů“, proběhlo snesení staré věže ve dnech 25. - 31. 7. 1911 až na úroveň středověké části. Zbořen byl také východní štít lodi, který Hrach rovněž požadoval zachovat. Při západním průčelí byla vystavěna nová patrová předsíně s křestní kaplí na severní straně a novým schodištěm na kruchtě na jihu. Přístavba byla prosvětlena hrotitě zaklenutými okny. Nová kruchta na litinových sloupech byla rozšířena směrem do lodi a spojena s patrem předsíně. Okna v západní části lodi a v presbytáři byla zvětšena a upravena do dochované podoby a před již existující vstup do presbytáře od jihu byla postavena trojboká předsíně. Barokní okno nad vstupem bylo zazděno. Průchod do kněžiště byl zvětšen a opatřen hrotitým záklenkem stejně jako vstup do sakristie.⁴⁷⁾

44) Viz MZA Brno, fond B 16, inv.č. 448, děkanská matrika z roku 1804.

45) Viz MZA Brno, fond F 18/III, Hlavní registratura Dietrichštejnů v Mikulově, inv. č. 12 168, mapa 161. Plán je datován 30. 1. 1848 v Pohořelicích.

46) Plán z roku 1909 s úpravou staré stavby od F. Hracha a půdorysem nového kostela od stavitele Martina je uložen v archivu Památkového ústavu v Brně.

47) K průběhu oprav a regotizace kostela v 19. století srov. MZA Brno, fond

Obr. 19: Mušov, kostel sv. Leonarda, detail nástěnné malby na pravé straně gotického okna s postavou sv. Leonarda vysvobozujícího zajatce z kladu (foto L. Konečný, 1996).

EXKURS: FORMY KULTU SV. LEONARDA

Zázračné funkce sv. Leonarda, který nepatří k oficiálně kanonizovaným světcům, byly zakotveny již v jeho životopisné legendě sepsané kolem roku 1020 v Monte Cassinu (translace kolem roku 1030).⁴⁸ Světec údajně působil při merovejském dvoře a jako opat v Noblac u Limoges († 6. 11. 559). Legendárně proslul zejména jako ochránce a vysvoboditel zajatců, vyvolavač vodního pramene a pomocník při porodních potížích francouzské královny. Byl původně patronem rytířů a bojovníků ohrožených zraněním a zajetím, osob trpících neduhy všeho druhu, těhotných žen, ochráncem zemědělské úrody, ovladačem vodního živlu a v pozdním středověku od počátku 15. století a v novověku proslul zejména jako ochránce hospodářských zvířat, zázračný uzdravovatel koní a dobytka podobně jako např. sv. Štěpán, sv. Kornelius nebo sv. Martin.⁴⁹ S jeho magickými funkcemi patrně souvisí i vlastní jméno (Liénard, il lie et délie - poutá a uvolňuje).⁵⁰

Těžiště kultu se nacházelo v severoalpské, zejména jiho-německé oblasti, především v Bavorsku, odkud byl kult šířen německými kolonisty do sousedních zemí. V nejstarší době se tak dělo zejména prostřednictvím bavorských

Welfů. Leonardovo jméno obsahuje již nejstarší augsburský kalendář svatých z 1. poloviny 11. století. Kult brzy pronikl do Tyrol a severní Itálie, Švábska, Württemberska, Elzasky, Belgie a zasáhl až do Anglie a posléze na severovýchod přes rakouské Podunají počátkem 13. století s německými kolonisty do Čech (zde 11 kostelů), na Moravu (3 jihomoravské kostely) a do Polska. Ve Francii se ujal jen při württemberské hranici. Nejstarší svatyně sv. Leonarda je doložena již z dvacátých let 11. století v tyrolském Kundlu na Innu. V hornoitalských lokalitách německých kolonistů vznikaly nejstarší kostely v padovské diecézi v letech 1085 - 1120 v Borgoricco, 1104 v Pontecasale a v San Mauro di Saline Mauro severovýchodně od Verony. Kolem roku 1100 zasáhl kult až do Anglie (Alkmonton-Derby). K nejstarším lokalitám 12. století patří elsaský Börsch (1109), švábský Adelmansfelden, hornobavorský S. Peter am Madron u Flintschbachu (1139), Gröding u Salzburku (1122), korutanský Lavantthal, dále např. Weingarten (1124), východowürttemberský Pflaumloch, bavorský Steinhausen, Hagenau, Aigen na Innu, Arlach (1173), před rokem 1195 S. Gallen a Brixen. Kult šířili kromě německých kolonistů též křižáci, benediktini a cisterciáci v podobě nejen farních, ale i klášterních a špitálních svatyní navštěvovaných ve výroční den světce poutníky z dalekého okolí.

S řetězem, popř. na něm zavěšeným kruhem či okovy a zámekem jako svým hlavním atributem bývá sv. Leonard ikonograficky doložen již od počátku 13. věku. Na pozdně-románském reliéfu kostela sv. Marka v Benátkách je zobrazen pouze s diadémem a křížem v ruce, zatímco na ikoně ze svatokateřinského kláštera na Sinaji (před 1148) již drží řetěz, podobně jako např. v „Leonhardsmissale“ z Inchenhofen (1317). V monumentální i knižní malbě byl sv. Leonard zobrazován od 13. století (sv. Michal v Lungau). Jako přímluvce zajatců u Boha je zobrazen též ve Stundenbuchu francouzských křižáků Jeana de Maingre (1366 - 1421) a maršálka Jana z Burgundska (1371 - 1419), který je jednou ze dvou postavíček zajatců, jejichž okovy sv. Leonard drží, zatímco druhá figura pozvedá ruce v prosebném gestu.

Obě miniatury vznikly asi jako děkovaná vota po jejich návratu ze zajetí. Na dřevěném reliéfu švábského mistra z benediktinského opatství Ottobeuern z doby kolem roku 1500 vidíme, podobně jako v Mušově, stojícího sv. Leonarda s berlou v levici vedle dvou zajatců v kladě, z nichž jednomu podává ruku. Obdobný výjev je např. na votivní desce Jiřího z Waldecka z 15. století ve Weinberg bei Schlierser, který upadl do tureckého zajetí a je zobrazen spoutaný v kladě se železnými kruhy na těle.⁵¹

Již od svých počátků byl kult sv. Leonarda spjat se železnými miniaturními votivními obětinami, což představuje významné specifikum v rámci severoalpské oblasti, kde bylo přinášení vot některým světcům tradiční téměř do současnosti a navazovalo patrně na zvyky z doby předkřesťanské. Nálezy kutých votivních obětín v mušovském kostele byly koncentrovány ve východní části románské lodi a v rozsahu celé gotické dispozice, především však v jiho-východním koutě a v severovýchodní části gotické lodi a v sakristii nad i pod gotickou dlažbou a v omítce stěn. Cel-

F 72, Vs Mikulov I, inv. č. 1781, sign. 23 IX, kart. 558, stavební úpravy a účty z let 1791 - 1818, inv. č. 343, sign. 58j, kart. 46, kostelní účty z let 1851 - 1877, inv. č. 3181, sign. XIII/1/8, kart. 1199, kostelní účty z let 1883 - 1917 a fond E 82, Konzistor Brno, kart. 4357 - 4360, kostelní účty z let 1865 - 1947. Dále SOKA Břeclav, pracoviště Mikulov, kostelní účty z let 1831 - 1858, 1898 - 1922.

48) Viz Vita Leonhardi. In: Monumenta Germaniae Historica, SS III. Hannover 1896, s. 395n.

49) Nejstarší bezpečný doklad této změny ochranných funkcí, zaznamenaný nejdříve v Bavorsku, pochází z roku 1422. Viz R. André, Votive und Weihgaben. Braunschweig 1904, s. 50.

50) Viz G. Gugitz, Fest - und Brauchtums - Kalender für Österreich, Süddeutschland und die Schweiz. Wien 1955, s. 132.

51) Viz G. Kaufhammer, St. Leonhard zu Ehren. Nördlingen - Augsburg 1977, s. 20 - 23.

kový rozsah nálezů vzhledem ke kontinuitě votivních funkcí svatyně nepřekvapuje. Jejich koncentrace při obou východních koutech lodi v místě doloženého letneru a v sakristii zřejmě souvisela s určitým zdejším rituálem provozování obětí. Z vertikální stratigrafie nelze vyloučit, že nálezy některých vot pod gotickou dlažbou, zejména bezprostředně na podloží, mohou pocházet již z románské stavby ze 13. století, čímž by se řadily k evropsky nejstarším nálezům tohoto druhu.⁵²⁾ Z hlediska typologického rozboru⁵³⁾ však většina nalezených votivních předmětů náleží do 14. až 15. století, což je částečně opřeno o nález dutého haléře markraběte Jana Jindřicha (1350 - 1375) a o formu válečkových zámeků, popř. podkov, jejichž datování rámcově spadá do 13. až 15. věku. Železné předměty z mušovského kostela představují typická vota pro starší období kultu sv. Leonarda. Jedná se o primitivní miniatury lidských postav, či jejich poprsí, jednotlivé údy, dále kuličky, válečky a amorfní kusy železa často kapkovitého tvaru s výčnělkem pro zavěšení, dále miniatura kříže, šnekovitý závit, různé kroužky, tyčinky a úlomky blíže neidentifikovatelné, jedna mince, čepelovitý předmět (model radlice či krojidla ?) a dále pak předměty druhotně jako vota použité - podkovy, nože, kování vidlí, srp, nůžky, klínek, nebozez, visací válečkové zámky, hřeby, hrací kostka. Tyto předměty byly do svatyně přinášeny místním a okolním obyvatelstvem i poutníky ze vzdálenějších končin ve výroční den svátku a zde obětovány obětí u oltáře, sochy či obrazu sv. Leonardovi, popř. v jejich blízkosti přechodně zavěšovány, jak na to ukazují také očka a háčky některých mušovských vot. Na principu kontaktní magie se věřilo, že tyto zástupné symboly zprostředkují přímou patronu splnění konkrétních přání a závazků v oblasti uzdravení, pokání a odpuštění hříchů, zdaru a plodnosti v hospodářském roce.

Širší srovnávací analýza votivních obětí tohoto druhu a zejména absence zvířecích figur nasvědčuje tomu, že mušovské nálezy přísluší ještě vrcholné středověkému období, resp. období 13. až 14. století, kdy byl sv. Leonard nahlížen nejen jako ochránce bojovníků, ale především kajčnicků, jako uzdravatel lidských zranění a nemocí a ochránce zemědělské úrody a plodnosti. Na základě široké ikonografické analýzy jednotlivých druhů vot lze předpokládat, že zvířecí figurky nejsou starší než z pozdního středověku, a lze rozlišovat starší, masivní, z jednoho kusu hrubě vykovaná vota od mladších, lépe zpracovaných, rozměrnějších a plechových, popř. dohromady spojovaných.⁵⁴⁾ Po stránce formálně-technologické a chronologické byly rozlišeny dvě základní geografické oblasti v podobě mateřské bavorsko-švábské a kolonizační štyrsko-korutanské.⁵⁵⁾ Pro mateřskou oblast bylo charakteristické těsné spojení železných vot s kultem sv. Leonarda, i když tento obyčej ne-

Obr. 20: Mušov, kostel sv. Leonarda, motiv sluneční monstrance s trigramem ihs na východní stěně presbytáře pod gotickým oknem (foto D. Černouškova, 1996).

má v legendě světce žádný podklad. Chronologické závěry byly dovozeny širším srovnáním nálezových souborů z řady lokalit, z nichž k nejstarším patří San Mauro di Salina Mauro, Ganacker a Aigen na Innu, Steinhausen, Hagenau, Pflaumloch, Feuchtwangen (Franky) a dále některé lokality z Belgie (Brabant) a Elzas. Nejstarší nálezy z těchto lokalit vykazují techniku č. 1, příslušející bavorsko-švábské skupině, z níž se časem vyvinuly formální skupiny označené jako technika č. 2 a 3. K nejstarší technice patří např. železná vota vykopaná pod pravým postranním oltářem a při jižní vstupní straně kostela sv. Leonarda ve východowürtemberském Pflaumlochu (muzeum ve Stuttgartu) a nálezy ze San Maura (muzeum umění ve Veroně), pocházející ještě z 11. až 12. století.⁵⁶⁾ Jde o primitivně, z jediného kusu kuté lidské figurky (mužské též falické, klečící postava, diadém). Příznačné je, že v nejstarších nálezech nejsou ještě zastoupeny figury zvířat, nýbrž jen lidské, popř. jezdecké figury a polní zemědělské nástroje. Podobně jako ještě i mladší nálezy z Ganackeru a Aigen na Innu, příslušející k téže skupině, jsou charakteristické velmi hrubým vykováním z jediného menšího a masivního kusu železa s náznakem obličejů a jednotlivých údů. I když pro vota tohoto druhu nelze stanovit žádnou absolutní typologickou chronologii, spěl vývoj obecně k dokonalejším, tenčím až plechovitým, popř. snýťovaným a rozměrnějším tvarům s precizněji vypracovanými detaily. České, byť mladší doklady vykazují podobně jako ojedinělé nálezy z Dolních Rakous a Burgenlandu rysy první, tzv. Bayerische-Wald-Technik bavorsko-švábské skupiny,⁵⁷⁾ k níž možno přiřadit formou i obsahem vyobrazení v podobě lidských figurek a údů a zemědělských nástrojů rovněž mušovské nálezy. Hrubou technikou č. 1 vykazují rovněž početná kutá železná vota štyrsko-korutanské skupiny (např. Friesach) neomezená pouze na kult sv. Leonarda, mezi nimiž se objevuje též motiv hada, párů očí, diadém (Bad St. Leonhard). Pozoruhodné je, že nejstarší nálezy pocházejí z kostelních vykopávek (Aigen, Ganacker, Pflaumloch), takže vota mohla být také zakopává-

52) Např. inv. č. A 8989-93, 2-A 9058-64, Regionální muzeum v Mikulově ze sondy IV/78.

53) Viz J. Unger, Středověké votivní předměty z Mušova. Mikulov 1984, J. Unger, J. Sejbál, Votivní předměty z Mušova datované minci, Moravské numismatické zprávy 16, 1984, s. 47n.

54) Viz R. André, o. c., s. 90 n.

55) Viz R. Kriss, Technik und Alterbestimmung der eisernen Opfergaben, Jahrbuch für historische Volkskunde 3, 1934, s. 277n., též, Eisenopfer (Das Eisenopfer in Brauchtum und Geschichte). In: Katalog der Eisenopfer der Sammlung Kriss am Bayerischen Nationalmuseum in München, (Beiträge zur Volksstumsforschung, ed. Bayerische Landesstelle für Volkskunde, Sonderreihe - Volksglaube Europas, Bd. I), München 1957 (dále cit. Eisenopfer).

56) Viz J. A. Aich, S. Leonhard, der grosse Patron des Volkes. Wien 1928, s. 60n., též, Leonhardsfiguren unter besonderer Berücksichtigung der Funde im Pflaumloch, Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte 31, 1922 - 1924, s. 295n., R. Kriss, Eisenopfer, s. 19n., s. 25.

57) Viz R. Kriss, Eisenopfer, s. 19.

Obr. 21: Mušov, kostel sv. Leonarda, osmidílná rozeta překrytá konsekračním křížem s rozduženými rameny uprostřed východní stěny pod gotickým oknem (foto D. Černoušková, 1996).

na, dodatečně jako přebytná nebo případně též jako archaická forma votivní oběti.

Motiv lidské figury, doložený v Mušově sedícím prosebníkem, postavou s rozpráženými rukama (záslibné gesto, srov. např. obdobu v Aigen) a poprsím, byl zástupným symbolem osob prosebníků, přinášejícím uctívanému světcovi jako identifikační obětina. Podobně modely nohou a rukou (jinde i dalších částí a orgánů lidského těla) znázorňovaly postižené údy nebo orgány, přičemž pravice mohla symbolizovat také přísedné gesto závazku (záruky). Časté kruhy či stočené pásy, případně řetězy a zámky (pout), nalezené také v Mušově, vyjadřovaly pak magický závazek kajícího prosebníka ke světcovi, podobně jako devocionální křížku (úsviti vzít na sebe kříž). Ve středověku bylo praktikováno v této souvislosti i dobrovolné vláčení velkého kříže, nošení železných kruhů s řetězy a pouty jako druh pokání, kajícího závazku. Tzv. „řetězová kúra“ pro odpuštění hříchů, uzdravení či jinou pomoc světce byla chápána jako odevzdání se „do zajetí“, do vazby, tj. ochrany sv. Leonarda, jak dokládají též poutnické zprávy a tzv. „Mirakelbücher“ od 15. století. Magické přivázání se ke světcovi spoutáním řetězy („řetězové výkupné“) nebo vkládáním do klády⁵⁸⁾ bylo jednou z nejstarších forem votivní oběti stejně jako nošení železných kruhů či jiných votivních návazů doložené již pohanskými praktikami.⁵⁹⁾ Peníze na vykování takových předmětů museli tito dobrovolně „zaslíbení“ kajícíci vyžebrot v almužně, svoje „ná vazy“ pak zpravidla po ročních nošení přinášeli sv. Leonardovi jako vota. Výkupné řetězem, jakožto votivní oběť sv. Leonardovi, bylo významově přeneseno v pozdějším období jeho zvířecího patronátu na hospodářská zvířata, jejichž řetězy se mezi vota často objevují. V Bavorsku bývaly řetězi vykovány „ex voto“ též z přinesených votivních darů magicky opásávány celé kostely (např. pozdně románská svatyně sv. Leonarda v Tolbath u Ingolstadtu).⁶⁰⁾

58) Viz J. A. Aich, S. Leonhard, der grosse Patron des Volkes. Wien 1928, s. 27.

59) K tomu I. J. Hanuš, Über die alterthümliche Sitte der Angebinde bei Deutschen, Slaven und Litauern. Prag 1855, G. List, Deutsch - Mythologische Landschaftsbilder. Bd. 2. Wien 1913, s. 528, K. Dvořák, Kette und Ring als Strafe, Deutsches Jahrbuch für Volkskunde, Bd. 11, 1965, 2. Th., s. 332n.

60) Viz L. Kretzenbacher, Kettenkirchen in Bayern und in Österreich. Vergleichend - volkskundliche Studien zur Devotionalform der circetu-

Dalšími typickými vota, doloženými, jak se zdá, také v Mušově v podobě tyčinky s kuličkovými konci a kuliček či kapkovitých tvarů s háčky na zavěšení, byly napodobeniny očí, resp. jejich páru (srov. např. oční páry z korutanského Bad St. Leonhard). Hojivý účinek pro oči měla mít také pramenitá voda při kostelech sv. Leonarda. Spirálovitý motiv souvisel zřejmě s představou hada (analogie v Bad St. Leonhard), který podle středověké víry odstraňoval některé bolesti a je rovněž doložen ve votivních nálezech podobně jako hřeby, hroty šípů a mince, které představují děkovná i prosebná vota v podobě mincovní ofěry. Podkopy souvisely zřejmě se zdravím koní jakožto příslušenstvím rytíře, popř. chovaným zvířetem, které bylo též starým symbolem vodního kultu. Symbolem kajícího závazku byla kromě pout též miniatura kříže.⁶¹⁾ Některé z malých předmětů mohly znázorňovat zuby. Vota zemědělského charakteru (modely i nástroje) jsou rovněž charakteristická pro starší období Leonardova kultu.

Vota bývala původně přinášena samotnými prosebníky, kteří si je nechávali vykovat a určitou dobu je nosili na znamení svého kultovního „závazku“. Po jejich obětování ve svatyni a zavěšení u sochy či obrazu patrona bývaly depónovány v samostatných prostorách („Opferkammer“) při svatyni a některá z nich, především figurky zvířat, byla případně znovu opakovaně používána propůjčováním k ofěře dalším poutníkům, kteří si je vybírali podle svých potřeb za úplatu.⁶²⁾ Tím vznikl druh chrámového obchodu s votivními obětinami jako ve starověku.⁶³⁾

Železná vota byla spjata s kultem sv. Leonarda již od nejstarších dob (11. - 12. století). Zvyk přinášení záslibných i děkovných obětí křesťanským světcům určitých svatyní v podobě voskových napodobenin či vyvážení drahým kovem je ovšem doložen přinejmenším od 11. věku.⁶⁴⁾ Obětování dřevěných napodobenin churavých lidských údů na posvátných místech, popř. jejich zavěšování na kultovní stromy znalo již předkřesťanské období⁶⁵⁾ i starověk⁶⁶⁾. Původ tohoto zvyku v alpské oblasti bývá hypoteticky spojován se zdejšími veneto - illyrským etnikem doby halštatské, produkujícím také kovové votivní plastiky. Starověké formy votivních miniatur souvisely s dematerializací kultovní oběti. V této souvislosti lze poukázat např. i na staroslovanské

re an Sakralobjekten als kultisches Hegen und magisches Binden, Bayer. Akad. d. Wiss., Philosoph. - Historische Klasse, Abhandlungen, N. F., Heft 76, München 1973.

61) Viz H. Dannheimer, R. Kriss-Rettenbeck, Die Eininger Eisenkreuze, ihre Deutung und Datierung, Bayerische Vorgeschichtsblätter 29, 1964, s. 192n.

62) Srov. R. Andrée, o. c., s. 86n.

63) Ze směny votivních obětí z chrámového majetku (srov. též nejstarší mince, kultovní formu úplaty) se ostatně již v pohanských dobách vyvinul trh související lokálně, později jen časově se svatyněmi až do středověku.

64) Z našich pramenů srov. např. záznamy Kosmy k roku 1082, 1085, dále srov. J. Cicvárek, Kuté obětiny z Borovan, Národopisné aktuality 16, 1979, s. 248n., V. Fabian, Železná zvířátka obětní v Muzeu království českého, Český lid 14, 1905, s. 42n., F. Lego, Železná obětní zvířátka z Dolní Vltavice, Český lid 10, 1901, s. 143n., Č. Zíbrt, Obětní železná zvířátka, Český lid 14, 1905, s. 228n., též, Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku. Praha 1995.

65) Srov. např. Rehoře Tourského nebo Indiculus superstitionum et paganianum z 8. století - kap. 29 „De ligmeis pedibus vel manibus pagano ritu“.

66) Srov. např. obětiny v podobě trpících osob či postižených údů přinášejících do Asklepiova chrámu v Epidauro nebo do chrámu bohyně Isis v Pompejích, jak doložil rovněž již Č. Zíbrt.

Obr. 22: Mušov, kostel sv. Leonarda, obrazec se šachovnicovým motivem na východní stěně presbytáře upravo pod gotickým oknem (foto D. Černoušková, 1996).

hliněné votivní miniatury z Mikulčic. Jisté je, že u votivních obětí kultu sv. Leonarda sehrál důležitou a patrně nezapustitelnou roli archaický význam železa jako magického prostředku, jak by na to ukazovaly předmínkové, kultovní formy úplaty v podobě hříven nebo sakralizace kovářství. Také formy kultovních „ná vazů“ nošením okovů byly známy již ve starověku.⁶⁷⁾

Pro objasnění původu kultu sv. Leonarda jsou důležité některé okolnosti.⁶⁸⁾ Šířili-li jej němečtí kolonisté v souvislosti s železnými voty již od 12. století, musel být v této formě znám v primární oblasti již aspoň o století dříve, tedy od samého počátku své existence. Protože však votivní praktiky světcova legenda neobsahuje, lze usuzovat na to, že byly na jeho kult přeneseny jako starší předkřesťanský zvyk germánských kmenů žijících v dnešním Bavorsku a přilehlých oblastech. Z římské provincie Rátie jsou votivní dary domácím božstvům i kult vodních pramenů známy. Zdá se proto, že kontinuita železných vot v severoalpské oblasti byla v 11. století zachována přenesením tohoto zvyku na křesťanské kultu sv. Leonarda a Briccia. Spojovacím článkem tohoto procesu mohl být právě nejcharakterističtější atribut sv. Leonarda - železný řetěz jako votum lidské a později zvířecí. Obětování vot v kostele ve výroční den světce mívalo určitý řád, jehož vyvrcholením byla bezprostřední duchovní komunikace prosebníka se světce. Někde začínal obřad před chrámem, kde byla instalována přenosná socha světce na stolovém oltáři, nebo se u vchodu prodávala různá vota pro oběť ve svatyni. Součástí votivní oběti bývala zpravidla trojnásobná rituální obchůzka chrámu nebo světcova oltáře. Při obětní obchůzce uvnitř kostela byla oběť prováděna u sochy světce instalované často ve výklenku nebo na postranním oltáři poblíž vstupu nebo na jiném místě v kostele. Jinde se vstupovalo do chrámu bočním vchodem, zpravidla od jihu, přes samostatnou prostorou či sakristii, kde bývaly votivní figurky trvale depozovány⁶⁹⁾ a kde si poutníci potřebné figurky vybírali za

67) Pausanias připomíná votivní pouta zavěšená v chrámu bohyně Athény. V Tacitově Germanii je uváděn posvátný háj Fjöturlund v Eddě, do něhož se vstupovalo v okovech, pouta Semnonů (kap. 39), železný prsten a kruh u Chattů (kap. 31). Srov. J. M. Ritz, *Mittelalterliche Eisenvotive in Franken*. In: *Kultur und Volk*. Wien 1954, s. 381n., Y. Thorington, *Iron Votive Offerings of St. Leonhard*, *Annales of Medical History* 9, 1937, s. 111n.

68) Viz R. Kriss, *Eisenopfer*, s. 25n.

Obr. 23: Mušov, kostel sv. Leonarda, vyřezaný poutnický nápis s letopočty 1578 a 1579 pod osmidílnou rozetou na východní stěně presbytáře (archív autorů).

úplatu a také je sem po rituální obchůzce případně zase vraceli. Někde se vota kladla přímo na oltář světce, zavěšovala u jeho sochy nebo ukládala do „Opferstock“ za oltářem.⁷⁰⁾

V Mušově snad souvisela s obětní procesionální obchůzkou konstrukce gotického letneru s dřevěným pódium spočívajícím na čtvercových polích doložených žebrových křížových kleneb v obou východních koutech lodi, která je pro vesnické farní kostely zcela atypická. Pódium letneru i prostor pod ním byly osvětleny okny při východních koutech lodi, kde se také koncentrovaly nálezy votivních obětí. K obětní obchůzce mohl být využíván i jižní románský portál, který byl zazděn až v novověku. Vzhledem k přílivu poutníků ke slavnostním bohoslužbám a oběť ve výroční den světce mohlo být pódium letneru také spojeno se západní tribunou lodi ve formě ochozové obvodové empy, která se vyskytovala v lodích poutních kostelů a někdy sloužila i k přenocování a přechodnému pobytu poutníků.⁷¹⁾

S výročními oběťmi v chrámech sv. Leonarda souvisely také tzv. „Leonardovy jízdy“ v podobě rituálního objíždění svatyně na koních nebo ve zdobených vozech. Někde byly konány také o velikonočních nebo v létě a jsou podrobně zachyceny etnografickou literaturou.⁷²⁾ Rituální obcházení a objíždění sakralizovaného místa mělo archaický původ v napodobování slunečního pohybu. Někdy býval kolem kostela také hnán dobytek kropený vodou z kostelní studny. Na Mušov poukázal v souvislosti s Leonardovými jízdami v roce 1935 J. Freising s připomínkou zdejšího tradičního koňského chovu a trhu spjatého v 16. století především s místním rodem Rosstauscherů (od 1589 „von Streithofen“) a koňských řezníků (1580).⁷³⁾ Tradice Leonardových jízd byla ve 14. století běžná a je doložena již pro 13. století (např. Inchenhofen 1289), v Porýní ve 12. až 13. století a v jižních a západních oblastech kultu tohoto světce zřejmě ještě dříve. Oficiálně zakotvila až kolem roku 1300. Rituální ob-

69) Např. v Ganackeru na Isaře bylo v kapli na hřbitově u kostela uschováno přes tisíc železných vot.

70) Viz R. Andrée, o. c., s. 86n.

71) Viz O. Schmitt (red.), *Reallexikon zur deutschen Kunstgeschichte*, heslo Empore, Bd. 5, Stuttgart 1984, s. 302n.

72) Viz R. Andrée, o. c., s. 53 n., G. Schierghofer, *Altbayerns Umritte und Leonhardifahrten*, München 1913, G. Müller, *Der Umritt*. Stuttgart 1941.

73) Viz J. Freising, *Leonhardifahrten, Umritte und Viehsegen*, *Deutsch-mährische Heimat* 21, 1935, s. 264n.

chůzky a objíždky kostelního areálu či dvora bývaly někde spojeny s vrháním obětí do vnitřního sakrálního okrsku, někde přežívala archaická forma oběti živého domácího zvířectva svatyni.⁷⁴⁾ V Mušově byl sakralizovaný prostor kostela se hřbitovem vymezen v nejstarším období okrouhlým příkopem a jeho izolované situování v urbanismu obce nevyklučuje provozování takového rituálu.

Kostely sv. Leonarda bývaly situovány také při dálkových zemských stezkách, říčních tocích a v horských sedlech, tedy na komunikacích vojenského významu, kudy rovněž procházeli poutníci a po nichž býval v určitých ročních obdobích hnán dobytek. V blízkosti takové dobytčí cesty ležel i Mušov. Jinou skupinu představují osamělé kostely v lesích u pramenů, jimiž byl patrně neutralizován dlouho přežívající pohanský kult posvátných stromů a vod, jak na to ukazují i četné pověsti o nálezu posvátné sochy či obrazu světce ve vodě či ve stromech.⁷⁵⁾ I když se zvířecí vota objevují v kultu sv. Leonarda teprve od pozdního středověku, ukazoval by již samotný výroční den tohoto světce (6. 11.) na pastevcecko - dobytčářský aspekt, související nejspíše s obdobím zahánění dobytka, zatímco jarnímu vyhánění stád by odpovídaly jarní „Leonardovy jízdy“. Již ve středověku souvisela se sv. Leonardem některá vota vztahující se ke koním.⁷⁶⁾

Jako legendární vyvolavatel a ochránce zdrojů životodárných, čistých pramenů a minerálních vod je sv. Leonard znám na řadě lokalit.⁷⁷⁾ Svatyně spojené s vodním kultem bývají doprovázeny prameny, studněmi (Gnadebrunnen), mnohdy též uvnitř kostela či přímo pod oltářem. U známého württemberského kostela sv. Leonarda ve Stuttgartu románského původu býval zázračný „Sauerwasserquelle“. V Korutanech byly pod ochranou sv. Leonarda minerální a léčivé prameny a vody, např. sírné prameny v St. Leonhard na horním Lavantu, Kaltbad St. Leonhard bei Feldkirchen, St. Leonhard s teplými rybníky u Villachu, Bad St. Leonhard v tirolském Passeyerthale. Vodou ze studny u kostela (např. Gnadebrunnen ve Weißenlinden) býval též kropen a žehnán (svěcen) dobytek a věřilo se v její hojivé účinky zejména proti slepotě. Rovněž románský kostel sv. Leonarda na Starém Městě pražském ve středověku lokálně úzce souvisel s lazebnictvím (lázněmi) a také kostel sv. Leonarda a M. Magdaleny v Oboře u Lokte (původně Leonardice), založený v 70. letech 13. věku, přímo souvisel s léčivými karlovarskými zřídly. Už k jeho původní stavbě bylo použi-

to vřidelního kamene a již tehdy zde asi bývaly lázně pod ochranou sv. Leonarda.⁷⁹⁾ Sv. Leonard byl tedy podobným patronem vodního kultu jako sv. Oldřich, sv. Wolfgang nebo sv. Mikuláš Myrský. Proto se u sv. Oldřicha objevuje také atribut ryby⁸⁰⁾ znázorněné též nad postavou prosebníka - rybáře v nástěnné malbě mušovského presbytáře.⁸¹⁾

V souvislosti s vodním kultem sv. Leonarda by snad bylo možno interpretovat též gotickou piscinu, jejíž zbytek byl objeven v podlaze jihovýchodní části lodi mušovského kostela. Takové objekty bývaly u poutních kostelů tohoto druhu často situované poblíž vstupů a soch zázračného světce, kde byla obětována vota (např. tyrolský Schwaz - kaple sv. Michala z roku 1506) a sloužily také k rituálnímu omývání nohou poutníků s domněle léčivým účinkem. V Heiligenstattu u Friedburgu (Schneegarten), kde byla přinášena vota k soše sv. Leonarda, byla prohlubenina s vodou, v níž si poutníci omývali nohy, v podlaze za hlavním oltářem.⁸²⁾ V bavorském Rodingu byla mramorová vodní pánev uprostřed chrámu (Heilbründel). V barokní kapli sv. M. Magdaleny mnichovského Nymphenburgu přitékala voda léčící zrak do mísy pod nohou světce. V Siegertsbrunnu u Mnichova byl východně od kostela oltářní stůl, pod nímž vyvěral domněle zázračný pramen vody.

Votivní obětování a rituální objíždění Leonardových svatyní ve výroční dny doprovázely také další pozoruhodné ceremoniální obřady a prosperitní praktiky související se železnými nebo i dřevěnými „kláty“ v podobě masivního špalvu kónického, zašpičatělého sloupu či stromového kůlu o váze až několika centů nebo s dřevci či železnými tyčemi. Tyto předměty dochované v jednom i několika exemplářích u svatyní byly uctívány jako posvátné idoly a uchovávané v samostatných objektech nebo přístavcích u kostelů (Eisenkammer). Někde v nich byla spatřována podoba lidského trupu.⁸³⁾ Byly nazývány „Leonhardsklötze, Leonhardsnagel, Liendl, Learl, Learle“ nebo též „Würdinger, Wirtinger, Mannerlindel, Weiberlindel, Kolmandl, Fatschenkindel“. Výročně bývaly obřadně zvedány jako zkouška nevinnosti a svědomí, při svatbách, pro zajištění budoucí prosperity, zdraví nebo byly procesně vynášeny ze vsi a při obchůzce potápěny do studně, potoka či bažin. Někde byly i zakopávány a po následném „nalezení“ opět obřadně vráceny zpět ke kostelu. V těchto předmětech byly někdy spatřovány idoly svatého patrona kostela, jindy byly považovány za masivní zástupná vota bohatých v podobě lidského trupu⁸⁴⁾ nebo za falické symboly (Nagel=Phallus). Jak na to ukazuje doba konání těchto praktik nejčastěji počátkem jara a podzimu i charakter prosperitních obřadů a rituálních obchůzek s motivem „znovunalezení“, šlo zřejmě o pozůstatek archaické tradice variantně zakořeněné v indoev-

74) List, Deutsch - Mythologische Landschaftsbilder, Bd. 2, Wien 1913, s. 521n.

75) Srov. R. Kriss, Volkskundliches aus Albayerischen Gnadenstätten, Beiträge zu einer Geographie des Wallfahrtsbrauchtums. Baden bei Wien 1930.

76) Zdá se tedy, že ochranný význam světce pro člověka byl přenesen na koně jakožto příslušenství rytíře a posléze asi prostřednictvím řetězu (původně zajatců a kajicníků) na dobytek. Uzdaři jako specializovaní kováři jsou roku 1439 doloženi u chrámu sv. Leonarda na Starém Městě pražském. Viz V. Davídek, Přemyslovské základy lázní Karlovy Vary, ČSPS 70, 1962, s. 66n. Při archeologickém výzkumu kostela však nebyla nalezena žádná vota. Viz Z. Dragoun, J. Havrda, Nové poznatky o kostele sv. Linhartu na Starém Městě pražském. In: Sborník Společnosti přátel starožitností 4, 1996, s. 79n.

77) K vodnímu kultu u kostelů srov. K. Weinhold, Die Verehrung der Quellen in Deutschland. Berlin 1898, R. Kriss, Volkskundliches aus Albayerischen Gnadenstätten, Beiträge zu einer Geographie des Wallfahrtsbrauchtums. Baden bei Wien 1930, s. 17 n., tabulky, L. Pfleger, Wasserkult und heilige Quellen im Elsass. In: Volk und Volkstum. Bd. 3. München 1938, s. 192n.

78) Viz G. Bossert, Der S. Leonhardskult in Württemberg, Zeitschrift für württembergische Landesgeschichte 3, 1939, s. 74n., zvl. s. 75.

79) Viz V. Davídek, o. c.

80) Viz G. Gugitz, Fest - und Brauchtums - Kalender für Österreich, Süddeutschland und die Schweiz. Wien 1955, s. 78 - 79.

81) Rovněž topos domnělého původu sochy či idolu sv. Leonarda z vodního zdroje (např. Kundl, Tamsweg, Aigen) ukazuje na předobraz tohoto patrona ve starém kultu vodních pramenů.

82) R. Kriss, Volkskundliches aus Albayerischen Gnadenstätten. Beiträge zu einer Geographie des Wallfahrtsbrauchtums. Baden bei Wien 1930, s. 337.

83) J. A. Aich, S. Leonhard, der grosse Patron des Volkes. Wien 1928, s. 46 n., R. Andrée, Votive und Weihgaben, s. 100n., G. List, Deutsch-Mythologische Landschaftsbilder. Bd. 2, Wien 1913, 522.

84) Viz R. Andrée, Votive und Weihgaben, s. 96 a J. Frodl, Geschichte der Marktgemeinde Dürnholz. Drnholec 1927.

ropském mýtu jarního novoročí, provozovaném mimo jiné jarní obchůzkou s přinášením jarního stromu - máje do vsi ke kostelu. Etnograficky je tato prosperitní praktika v redukované podobě dokumentována též masopustním symbolickým taháním tzv. klátu (pařezu, části kmene) neprovdanými dívkami nebo tzv. vložením do klády pro zajištění plodnosti a potomstva. Šlo tedy o jarní magické praktiky zajišťující plodnost a úrodu v nastávajícím hospodářském roce přenesením plodivých sil přírody na člověka. Podobně „věznění v kládě“ v královských scénách s lazebníci, věníkem, lázni, květy a ledňáčkem v iluminacích biblí Václava IV. vyjadřovalo milostný „závazek“ s aspektem plodnosti a zajištění potomstva královského rodu. K masopustnímu

„brání do klátu“ (přivazování ke kládě) dopomáhající k plodnosti nebo provlékání nemocného rozštěpci kmene je v těchto souvislostech možno připojit též poukaz na ikonografii stromu života s navlečeným železným kruhem např. v pozdně románské malbě kostela v Dehticích. Významově poukazují kultovní idoly u kostelů sv. Leonarda opět na starý předkřesťanský kult stromu a vodních pramenů, s nimiž kostely též spojuje etnografický topos pověstí o původu obrazů či soch jejich patronů. Tam, kde došlo k lokální neutralizaci kultu uctívaného stromu, na který byly obětiny původně zavěšovány, sakrální stavbou, zůstal v kostele ojedinelé dokonce zbytek posvátného kmene thesaurován (např. bavorský Annabrunn, Sielenbach).

KIRCHE DES HL. LEONHARD IN MUŠOV

Bei dem Aufbau des Wasserbauwerkes Nové Mlýny II auf der Thaya ist in den 70er Jahren das Dorf Mušov eingegangen, dessen Pfarrkirche des hl. Leonhard auf einer Insel mitten im Stausee erhalten blieb. Der orientierte Bau besteht aus dem länglichen Schiff um dem quadratisch abgeschlossenen Presbyterium, an dessen Südseite eine neuzeitliche Vorhalle anliegt und auf der Nordseite befindet sich ein einstöckiger prismatischer Turm mit der Sakristei in dem gewölbten Turmuntergeschoß, den bei den Ecken zwei schräg gestellte Stützpfeiler stützen. Der Turm ist von einem Vierkanthelm bedeckt. An die westliche Stirnwand des Schiffes, die mit einem dreieckigen Giebel gekrönt ist, liegt in der ganzen Breite eine einstöckige Vorhalle mit einem dreieckigen Anbau der Treppe zur Empore und der polygonalen Taufkapelle an, die während der Regotisierung der Kirche zu Beginn dieses Jahrhunderts erbaut wurde. Die Vorhalle ist mit einem Pultdach bedeckt, das über den Seitenanbauten die Wamform hat. Das Satteldach mit der Konstruktion des neuzeitigen Dachstuhls wird mit dem dreieckigen Ostgiebel abgeschlossen. Das niedrige Satteldach des Presbyteriums hat über dem Abschluß die Walmform. Das Presbyterium ist mit zwei Gewölbefeldern des Kreuzrippengewölbes mit massiven Schlußsteinen mit rotierenden Weinblättern und spornartig umgehauenen Rippen eingewölbt und zwei schräg gestellten Stützpfeilern bei den Ecken und einem lotrecht in der Achse der südlichen Stirnwand gestellten Stützpfeiler gestützt. Es wird von zwei gegenüberliegenden, neugotisch hergerichteten Spitzbogenfenstern im östlichen Gewölbefeld beleuchtet. Ein gotisches Fenster mit dem ausgebrochenen Maßwerk in der Achse der Ostwand wurde in der Neuzeit bei der Installation eines Barockaltares zugemauert. Das Schiff ist mit einem breiten Tonnengewölbe mit drei Paaren von gegenüberliegenden dreieckigen Lünetten über neugotisch hergerichteten Fenstern eingewölbt. Das Gewölbe ruht auf Diensten mit Gesimskapiteln. In den westlichen Teil des Schiffes wurde eine Empore auf Gußeisensäulen eingelegt.

In den Jahren 1977 - 79 wurde in der Kirche eine archäologische Rettungsuntersuchung durchgeführt, bei der der Grundriß des ursprünglichen kleineren romanischen Heiligtums in der südlichen Hälfte des Schiffes des erhaltenen Baus gefaßt wurde, deren Südwand mit einem Stufenportal mit dem Tympanon und zwei Rundbogenfenstern bis zur Höhe des Kranzgesimses erhalten blieb. Auf der Ostwand des Presbyteriums wurden damals auch Fragmente eines gotischen figürlichen Freskos mit der Beziehung auf den Patron der Kirche und Inschriften von Pilgern aus dem Ende des 16. Jahrhunderts entdeckt. Im Jahre 1966 wurde im Zusammenhang mit der Bausicherung des beträchtlich verkommenen Objektes eine ausführliche bauhistorische Untersuchung durchgeführt, die durch die Analyse des Baumaterials ergänzt wurde.

Die älteste Geschichte der Kirche ist mit dem Anfang von Mušov verbunden, dessen Entstehung man in den Zusammenhang mit Anfängen der deutschen Kolonisierung dieses Gebietes schon in die 20er bis 30er Jahre des 13. Jahrhunderts setzen kann, selbst wenn Mušov erst in einer Urkunde aus dem Jahre 1276 zum erstenmal erwähnt wird. Das Patronat der Kirche, deren Patrozinium für bayerisches und österreichisches Donaubecken charakteristisch ist, gehörte sei diesem Jahr dem Kaunitzer Kloster. Das Dorf wurde auf einem typischen Kolonisierungsgrundriß eines Straßenangerdorfes mit den Äckern hinter den Scheuern auf einem altertümlichen nordsüdlichen Landesweg in der Nähe des Thaya-

übergangs angelegt und die Bewohner haben von Fischfang, Viehzucht und besonders Pferdezucht gelebt.

Die orientierte, durch eine archäologische Untersuchung belegte romanische Kirche bestand aus einem länglichen Schiff mit dem Innenausmaß etwa 9,5 × 4,3 m, einem quadratischen Chor mit einer Seite 3,3 m lang und einem axial angeschlossenen prismatischen Westturm. Fundamente des Presbyteriums wurden auf Piloten aufgebaut. Die wahrscheinlich flachgedeckte Kirche war von Süden durch ein erhaltenes Portal zugänglich und im westlichen Teil des Schiffes befand sich eine Empore, die durch einen Durchgang von dem Stock des Turmen, der in dem Abschnitt des romanischen Mauerwerkes der westlichen Stirnwand des bestehenden Baus bis heute sichtbar ist, zugänglich. Die Kirche wurde, nach dem tief durchgebrannten Mauerwerk, vom Brand vernichtet.

Bei der gotischen Renovierung oder bei dem Umbau, der durch die Morphologie des eingewölbten Presbyteriums mit zwei Gewölbefeldern etwa ins zweite Viertel des 14. Jahrhunderts datiert wird, wurde das neue Schiff etwa um die doppelte Breite des romanischen Schiffes erweitert damit, daß die Südwand des romanischen Schiffes in den gotischen Bau eingegliedert wurde. Das alte Presbyterium wurde durch ein geräumiges längliches Presbyterium ersetzt. In der westlichen Stirnwand wurde außerhalb der Achse des Schiffes ein Spitzbogenportal mit dem abgeschrägten Gewände durchgebrochen, das in eine breite innere Portalnische eingesetzt wurde. Das Portal hat mit seiner Platzierung den romanischen Turm respektiert, der zu einem Bestandteil des gotischen Baus wurde und der erst bei der barocken Instandsetzung der Kirche in der Mitte des 18. Jahrhunderts eingegangen ist. In dem Schiff wurde die romanische Empore durch eine gotische Emporbühne ersetzt, die auf archäologisch belegten Pfeilern ruhte. In der südwestlichen Ecke des Schiffes wurde ein Fundament einer Wendeltreppe gefunden, die auf die Empore führte und die auf dieser Stelle in den Plan der Kirche noch im Jahre 1848 eingezeichnet wurde. Als ein zweiter Eingang in das flachgedeckte gotische Schiff ist das südliche romanische Portal erhalten geblieben, das als Zugang auf die Treppe zur Empore dienen konnte. Etwa noch im Laufe des 14. Jahrhunderts wurde der Nordwand des Presbyteriums ein rechteckiger turmartiger Anbau mit der eingewölbten Sakristei im Erdgeschoß und einem vorausgesetzten Halbgeschoß darüber angeschlossen.

Bei der Sondierung im Mauerwerk beiderseits des Triumphbogens wurden während der Untersuchung im Jahre 1996 Gewölbekonsolen mit dem Torso von ausgekehlten Rippen gefunden, deren Platzierung zwischen etwa quadratischen, in den Ecken des Schiffes situierten Gewölbefeldern entsprach. Kreuzrippengewölbe wurden zweifelos auf eingegangene Pfeiler eingewölbt. Die Substruktion des südlichen Pfeilers wurde bei der archäologischen Untersuchung in den 70er Jahren gefunden und jetzt wurde sie durch diesen Fund nachträglich interpretiert. Diese wichtigste bauhistorische Feststellung im Kirchenschiff hing mit größter Wahrscheinlichkeit mit der Konstruktion des Hallentypus des gotischen Lettners mit einem vorausgesetzten Holzpodium zusammen. Mit der Existenz der eingewölbten Felder des Lettners hingen auffallend niedrig platzierte Schlitzfenster in beiden Seitenwänden zusammen, die den Raum unter den Gewölben des Lettners beleuchteten und über das Ni-

veau des vorausgesetzten Podiums reichten. Die Gewölbe des Lettners haben die Fenster entzweigeschnitten. In einer Dorfpfarrkirche handelt es sich um ein völlig atypisches Element, daß vor allem in Kloster- und Bischofskirchen nachgewiesen ist. Seine Existenz in der gotischen Etappe der Kirche in Mušov kann man durch die Praktiken des Kultes des Patrons der Kirche des hl. Leonhard begründen, mit denen die auch in der Neuzeit in Mušov belegten Wallfahrten zusammenhingen. Die biographische Legende des hl. Leonhard, der zu den offiziell kanonisierten Heiligen nicht gehörte, wurde um 1020 in Monte Cassino verfaßt. Der Heilige, der am 6. November 559 starb, war angeblich auf dem merowingischen Hof und als Abt in Noblac bei Limoges tätig. Sein Kult hat einen Schwerpunkt in Bayern gehabt, wovon er von deutschen Kolonisten in Nachbarländer verbreitet wurde. Hl. Leonhard war ursprünglich der Patron der Ritter und Kämpfer, die von der Verletzung und Verhaftung bedroht wurden, der Personen, die an allermöglichste Leiden gelitten haben, der schwangeren Frauen und Beschützer der landwirtschaftlichen Ernte. Im Spätmittelalter seit dem Anfang des 15. Jahrhunderts und in der Neuzeit wurde er als Beschützer der Nutztiere und als wundertätiger Heilkundiger des Viehs und Pferde verehrt. Schon seit dem Anfang war sein Kultus mit miniaturen eisernen Votivopfergaben verbunden. Die Opfergaben haben die Form einer menschlichen Gestalt gehabt, einzelner Glieder, aber auch verschiedenster kleiner Walzen, Ringlein oder Stäbchen. Eine sehr zahlreiche Kollektion von diesen Opfergaben wurde während der archäologischen Untersuchung auch in der Kirche in Mušov gefunden, wo die Opfergaben in die Sakristei und in östliche Ecken des Schiffes in die Stellen der gewölbten Felder des rekonstruierten Lettners konzentriert wurden, der mit der Opferung in der Kirche am Jahrestag des Heiligen zusammenhing und die eine bestimmte Ordnung in der Form eines Rundgangs hatte, zu dem auch das südliche romanische Portal benutzt werden konnte. Auf den hl. Leonhard bezieht sich auch ein erhaltener Torso der spätgotischen Malerei auf der Ostwand des Presbyteriums, wo beiderseits des ursprünglichen gotischen Fensters eine große Gestalt im Pontifikal- oder Benediktinergewand dargestellt wurde, die man als den hl. Leonhard interpretieren kann, den links von Fenster, wahrscheinlich mit der Bitte um einen reichlichen Fischfang, ein kniender Bittsteller mit einem Fisch über dem Kopf anbetet. In der Szene rechts vom Fenster wendet sich der hl. Leonhard zu zwei kleinen Gestalten der Bittsteller, wobei eine von ihnen die Füße im Bock gespannt hat. Der Heilige hält in der Hand in dieser charakteristischen Szene der Befreiung der Gefangenen sein Attribut, eine Kette mit Fesseln. Diese Malereien wurden im Jahre 1997 ins Regionale Museum in Mikulov/Nikolsburg übertragen. Bei dem Transfer wurden auf der unteren Schicht des Verputzes nicht mehr identifizierbare Spuren eines älteren Gemäldes gefunden.

Um die Wende der Jahre 1758 und 1759 wurde ein umfangreicher Umbau der Kirche vorbereitet, der zum Schluß nur auf den Aufbau eines neuen Turmes beschränkt wurde, der den immer noch funktionellen romanischen Turm ersetzen sollte. Die erhaltenen Entwürfe des Turmes in der westlichen Stirnwand wurden nicht realisiert und es wurde nur ein niedrigerer Nordturm über dem gotischen Anbau mit der Sakristei bei dem Presbyterium erbaut. Der alte romanische Turm wurde herabgetragen und das gotische Portal wurde durch einen neuen Eingang in der Achse der Stirnwand ersetzt. Den Bau haben diestrichsteinische Handwerker durchgeführt, der Maurermeister Mathias Witthofer und der Zimmermann Ondřej Haschke. Nach der Mitte des Jahrhunderts wurde das Schiff eingewölbt und es ist auch das romanische Portal definitiv verfallen. Seit dem Jahre 1880 hat man wieder eine Vergrößerung der Kirche und ihren großen Umbau bedacht, der im Jahre 1893 in Angriff genommen werden sollte. Der großzügige Plan scheiterte, aber die Notwendigkeit der gesamten Renovierung entstand wieder im Jahre 1910, als von dem Baumeister Martin aus Zastávka bei Brno/Brünn auch eine völlig neue Kirche entworfen wurde. Die Herrichtungen wurden erst im nächsten Jahr durchgeführt, als nach dem Entwurf des Nikolsburger Architekten Ferdinand Kowalsky der barocke Turm umgebaut wurde und die Kirche regotisiert wurde.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Mušov, Katasterkarte aus dem J. 1825, MZA Brno/Brün.

Abb. 2: Mušov, Kirche des hl. Leonhard, südliche Stirnwand, Vermessung IGM GmbH Brno/Brünn.

Abb. 3: Mušov, Kirche des hl. Leonhard, Grundriß der Kirche in zwei Schnittebenen mit der Bezeichnung der Bauentwicklung: Schwarz - romanisches Mauerwerk, schräg kariert - gotisches Mauerwerk (1. Phase), unterbrochen

kariert - gotisches Mauerwerk (2. Phase), schraffiert - barockes Mauerwerk, punktiert - Mauerwerk aus dem J. 1802, neuzeitliche Herrichtungen nicht bezeichnet. Vermessung IGM GmbH Brno/Brünn.

Abb. 4: Mušov, Kirche des hl. Leonhard, ausgesuchte Votivgegenstände, gefunden bei der archäologischen Untersuchung der Kirche (nach J. Unger). Regionales Museum in Mikulov/Nikolsburg: 1 - unregelmäßiger kleiner Zylinder mit der geschlossenen Öse, 2 - Messer mit dem beiderseitig abgesetzten Stiel, 3 - Messerklinge mit dem abgebrochenen Stiel, 4 - Würfel mit Wänden mit einem bis sechs Vertiefungen bezeichnet, 5 - flacher Model einer menschlichen Hand, 6 - Teil der Messerklinge mit dem beiderseitig abgesetzten Stiel, 7 - Gürtel mit einem eingerollten und dem anderen gebogenen Ende, 8 - Kreuz aus einem Stäbchen vom rechteckigen Durchschnitt, 9 - Model einer Hand aus einem Stab vom quadratischen Durchschnitt, 10 - Model einer menschlichen Gestalt mit ausbreiteten Armen, 11 - tropfenförmige Form, deren Ende in eine Öse eingerollt ist, 12 - Model eines Beines aus dem Stab vom quadratischen Durchschnitt, 13 - Model eines Beines mit der abgebrochenen Öse, 14 - sitzende kleine Gestalt, 15 - unregelmäßiges Kugelchen übergehend in eine geschlossene Öse, 16 - Kugelchen mit der flachen Öse, 17 - aufgebrosenes Hufeisen mit dem Zeichen eines vierblättrigen Kleeblatts, 18 - Stäbchen vom ringförmigen Durchschnitt übergeht, 19 - Reifen aus dem Stab vom rechteckigen Durchschnitt, 20 - Brustbild eines Figürchen, 21 - unregelmäßiges Kugelchen mit einem flachen abgebrochenen Vorsprung.

Abb. 5: Mušov, Kirche des hl. Leonhard, Grundriß eines nicht realisierten Umbaus der Kirche, nicht datiert, etwa Mitte des 18. Jahrhunderts. MZA Brno/Brünn.

Abb. 6: Mušov, Kirche des hl. Leonhard, Grundriß und Aufriß eines nicht realisierten Umbaus der Kirche, nicht datiert, etwa Mitte des 18. Jahrhunderts. MZA Brno/Brünn.

Abb. 7: Mušov, Kirche des hl. Leonhard, undurchgeführter Entwurf des Aufbaus des Westturmes aus dem J. 1759, sign. Johannes Rábl. MZA Brno/Brünn.

Abb. 8: Mušov, Kirche des hl. Leonhard, realisierter Plan des Umbaus der Kirche mit dem Nordturm aus dem J. 1759. MZA Brno/Brünn.

Abb. 9: Mušov, Kirche des hl. Leonhard, Plan der Instandsetzung der Kirche und des Dachstuhls aus dem 30. Januar 1848, sign. Peregrin Biegler. MZA Brno/Brünn.

Abb. 10: Mušov, Kirche des hl. Leonhard im J. 1909. Repro aus Mitteilungen der k. k. Zentral Kommission, III. Folge, Bd. VIII, Nr. 7, Wien 1909.

Abb. 11: Mušov, Dorfplatz des eingegangenen Dorfes mit der Kirche des hl. Leonard vor 1953. SÚPP Praha.

Abb. 12: Mušov, Kirche des hl. Leonhard, Polychromie des Tympanons des südlichen romanischen Portals nach der Freilegung in den Jahren 1976 - 1980. Regionales Museum in Mikulov/Nikolsburg.

Abb. 13: Mušov, Kirche des hl. Leonhard, Blick in das Schiff nach Westen aus dem J. 1981. Archiv der Autoren.

Abb. 14: Mušov, Kirche des hl. Leonhard, nordöstliche Ecke der Kirche mit zugemauerten gotischen Fenstern in der Nordwand des Schiffes mit dem Abdruck der Gewölbestirn des Nordfeldes des Lettners, (Foto L. Konečný, 1996).

Abb. 15: Mušov, Kirche des hl. Leonhard, nordöstliche Ecke des Schiffes mit dem Abdruck der Gewölbestirn des Nordfeldes des Lettners und der Gewölbekonsole rechts, (Foto D. Černoušková, 1996).

Abb. 16: Mušov, Kirche des hl. Leonhard, Detail der Gewölbekonsole des Nordfeldes des Lettners mit dem sichtbaren Ansatz einer gekehlten Rippe mit dem weißen und weinroten Anstrich, (Foto D. Černoušková, 1996).

Abb. 17: Mušov, Kirche des hl. Leonhard, Blick ins Presbyterium mit freigelegten Fragmenten einer Wandmalerei auf beiden Seiten und unter dem zugemauerten gotischen Fenster. Archiv der Autoren.

Abb. 18: Mušov, Kirche des hl. Leonhard, Fragmente einer Wandmalerei auf der Ostwand des Presbyteriums nach der Freilegung am Ende der 70er Jahre. Regionales Museum in Mikulov/Nikolsburg.

Abb. 19: Mušov, Kirche des hl. Leonhard, Detail einer Wandmalerei auf der rechten Seite des gotischen Fensters mit der Gestalt des hl. Leonard der einen Gefangenen aus dem Bock befreit, (Foto L. Konečný, 1996).

Abb. 20: Mušov, Kirche des hl. Leonhard, Motiv einer Sonnenmonstranz mit dem Trigramm IHS auf der Ostwand des Presbyteriums unter dem gotischen Fenster, (Foto D. Černoušková, 1996).

Abb. 21: Mušov, Kirche des hl. Leonhard, achteitlige Rosette von einem Konsekrationskreuz mit gespaltenen Armen überdeckt in der Mitte der Ostwand unter dem gotischen Fenster, (Foto D. Černoušková, 1996).

Abb. 22: Mušov, Kirche des hl. Leonhard, ein Gebilde mit dem schachbrettartigen Motiv auf der Ostwand des Presbyteriums rechts unter dem gotischen Fenster, (Foto D. Černoušková, 1996).

Abb. 23: Mušov, Kirche des hl. Leonhard, eingeritzte Pilgerinschrift mit Jahreszahlen 1578 und 1579 unter der achteitligen Rosette auf der Ostwand des Presbyteriums, (Archiv der Autoren).

(Übersetzung: J. Kroupová)